

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Bakalářská práce

Filosofie dějin L. N. Gumiljova

Lev Gumilev's Philosophy of History

Jiří Šmejkal

Ústav východoevropských studií

Východoevropská studia

2016

PhDr. Hanuš Nykl, Ph.D.

Rád bych touto cestou vyjádřil poděkování PhDr. Hanuši Nyklovi, Ph.D. za jeho cenné rady a přednášky, které mě přiměly zajímat se hlouběji o ruské filosofické myšlení.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V dne

podpis

Abstrakt

Práce je věnovaná filosofii dějin Lva Nikolajeviče Gumiljova, jeho teorii etnogeneze a pasionarity. Práce nejdříve stručně představuje život a dílo tohoto myslitele, následně se zaměřuje na podněty, které předcházely hlavní teorii L. N. Gumiljova. Rovněž krátce představí meziválečný myšlenkový proud eurasijství. Hlavní část práce se zabývá teorií etnogeneze, Gumiljovou koncepcí etnika a filosofickou teorií pasionarity.

Klíčová slova

L. N. Gumiljov, eurasijství, ruská filosofie, filosofie dějin, etnogeneze, pasionarita

Abstract

This bachelor thesis is dedicated to philosophy of history of Lev Nikolaevich Gumilev and to his so called theory of ethnogenesis and passionarity. At the beginning I will concisely introduce work and life of this thinker and afterwards I am going to focus on incentives that preceded the main theory of L. N. Gumilev. I will also shortly introduce the Eurasian movement. Main part of this work will deal with theory of ethnogenesis and its application on history of nations.

Key words

L. N. Gumilev, Eurasianism, Russian philosophy, philosophy of history, ethnogenesis, passionarity

Obsah

1	Úvod.....	6
2	Prameny a literatura	8
2.1	Prameny	8
2.2	Literatura.....	9
3	Život a dílo Lva Nikolajeviče Gumiljova	11
3.1	Život.....	11
3.2	Dílo	15
3.3	Zdroje filosofie Lva Nikolajeviče Gumiljova	17
4	Etnikum v teoretické koncepci Lva Nikolajeviče Gumiljova.....	23
4.1	Etnikum.....	23
4.2	Formy etnických kontaktů	24
4.3	Etnikum a krajina.....	26
4.4	Etnická hierarchie	27
4.5	Komplementarita	30
5	Teorie etnogeneze a pasionarity.....	33
5.1	Faktor X.....	33
5.2	Pasionarita.....	35
5.3	Role pasionátů v procesu etnogeneze	37
5.4	Životní cyklus etnik	41
6	Závěr	49
7	Bibliografický seznam	51

1 Úvod

Tato práce se věnuje životu a dílu ruského historika, filosofa a etnologa Lva Nikolajeviče Gumiljova. Hlavní část práce se bude věnovat jeho teoretické koncepci, kterou sám nazýval teorií etnogeneze či teorií pasionarity.¹ Tato koncepce je často označována za originální filosofii dějin, která ovlivnila nejen ruské teoretické myšlení na začátku dvacátého století,² a mnoho z ní čerpal například historik Samuel Huntington.³ V zemích východní Evropy, obzvláště pak v Rusku, je Gumiljov velmi známou osobností. Jeho životu se věnuje velký počet memoáristů a jeho myšlenky jsou využívány jak na vědeckých konferencích, které jsou mu věnované, tak i v televizních pořadech a dokumentárních filmech.⁴

Gumiljovův odkaz je nicméně znát i za hranicemi Ruské federace – hlavně v zemích Střední Asie, kde ho někteří považují za zakladatele historického zkoumání stepních národů. V hlavním městě Kazachstánu mu dokonce nynější prezident Nursultan Abišuly Nazarbajev věnoval i univerzitu (Евразийский национальный университет имени Л. М. Гумилева), která stojí hned naproti prezidentskému paláci Akorda a je jednou z největších kazašských univerzit. Své jméno tato univerzita vysvětluje tak, že je pojmenována po Lvu Gumiljovi, jednom „ze zakladatelů konceptu Eurasijské unie.“

Autor je dobře znám i v anglojazyčné literatuře. Zde je jeho jméno ovšem nejčastěji spojováno s tzv. neoeurasijským hnutím⁵ a jménem ruského teoretika a ideologa Mezinárodního

¹ Новейший философский словарь. Под общ. ред. А. А. Грицанов. Минск: Книжный Дом 1999, s. 272

² Русская философия: Энциклопедия. Под общ. ред. М. А. Маслина Москва: Республика, 1995, s. 354

³ GOUDAKOV, V. Gumilev and Huntington: Approaches and Terminologies. Diogenes. 2006, 53(2), s. 82-90.

⁴ GANZHA, A. G. Gumilev, Lev Nikolaevich (1912-1992), Value Inquiry Book Series. 2014, 276, s. 250-251.

⁵ Více pro spojení L. N. Gumileva a A. G. Dugina v díle BASSIN, M. Lev Gumilev and the European New Right. Nationalities Papers: The Journal of Nationalism and Ethnicity. 2015, 43(6), s. 840 - 855.

eurasijského hnutí Alexandra Geljeviče Dugina.⁶ K tomuto spojení dvou naprosto odlišných osobností dochází převážně kvůli tomu, že Dugin často interpretuje díla Lva Nikolajeviče Gumiljova, účastní se konferencí jemu věnovaných a ve svých teoretických pracích na něj odkazuje a zároveň pracuje s jeho teorií etnogeneze.⁷

V českém prostředí je Lev Nikolajevič Gumiljov znám především díky překladům jeho děl *Objevení země Chazarů* a *Hledání vymyšlené říše* v provedení Ivana Savického. V nedávné době také vyšel překlad jeho knihy *Od Rusi k Rusku*. Jeho hlavní teoretická práce, *Этногенез и биосфера Земли* (Etnogeneze a biosféra Země), prozatím zůstává nepřeložena. A ačkoliv o této práci existují vědecké publikace, zatím nikdo v našem prostředí dopodrobna tuto teorii nepopsal.

Proto si tato práce klade v první části za cíl popsat nejen život a dílo Lva Nikolajeviče Gumiljova, ale také uvést jeho myšlení do souvislosti s autory, kteří mu předcházeli a ze kterých čerpal. V druhé části budou vysvětleny teoretické koncepty a pojmy, které souvisí s teorií *etnogeneze* (ЭТНОГЕНЕЗ) a *pasionarity* (пассионарность). Práce se tedy zaměří na, pro Gumiljovo myšlení stěžejní, pojmy *etnikum* (ЭТНОС), *pasionarita*, *pasionáti* (пассионарии) a *životní cyklus národů* (жизнь этносов). Překlady těchto pojmů si práce vypůjčuje hlavně z knihy *Od Rusi k Rusku* v překladu Bruno Soláříka.⁸ Některé pojmy také přebírám z vědecké publikace Hanuše Nykla *Od teorie kulturně-historických typů k eurasijství Danilevskij – Savickij – Gumiljov*.⁹

⁶ Русская Философия. Энциклопедия. Ведущие редакторы П. П. Апрышко, А. П. Маринов, Б. Б. Протопопов, Москва: Наука 2015, s. 587. Dugin je často označován za neonacistu, popřípadě za představitele extrémní pravice.

⁷ BASSIN, M. Lev Gumilev and the European New Right. *Nationalities Papers: The Journal of Nationalism and Ethnicity*. 2015, 43(6), s. 840 - 855.

⁸ GUMILEV, L. N. *Od Rusi k Rusku*. Přel. SOLAŘÍK, B. V Praze: Dauphin, 2012.

⁹ NYKL, Hanuš. *Od teorie kulturně-historických typů k eurasijství Danilevskij - Savickij - Gumiljov*. in: ULBRECHTOVÁ, H. (ed.). *Ruské imperiální myšlení v historii, literatuře a umění*. Praha: Slovanský ústav AV ČR, v.v.i., 2015.

2 Prameny a literatura

2.1 Prameny

K vydání hlavních Gumiljovových děl, v nichž je vyložena teorie etnogeneze, se přistoupilo až ke konci osmdesátých let. V krátké době tak vychází jeho dvě hlavní díla *Этногенез и биосфера Земли* (1989) (Etnogeneze a biosféra Země) a *Древняя Русь и Великая Степь* (1989) (Starobylá Rus a Veliká step). Po vydání těchto dvou děl se mohl Gumiljov těšit velké popularitě mezi čtenáři a vydání se dočkala i jeho další díla *География этноса в исторический период* (1990) (Geografie etnika v historickém období), *Закон Божий* (1990) (Boží zákon), *Тысячелетие вокруг Каспия* (1991) (Tisíciletí u Kaspického moře), *От Руси к России: Очерки этнической истории* (1992) (Od Rusi k Rusku: Nástin etnických dějin), *Этносфера: История людей и история природы* (1993) (Etnosféra: Historie lidí a historie přírody), *Из истории Евразии* (1993) (Z historie Eurasie), *Ритмы Евразии: Эпохи и цивилизации* (1993) (Rytmy Eurasie: EPOCHY a civilizace), *Черная легенда. Друзья и недруги Великой Степи* (1994) (Černá legenda: Přátelé a nepřátelé Veliké stepi). Také v dnešní době se ale Gumiljovova díla těší poměrně velké popularitě, o čemž svědčí vydávání nových redakcí jeho knih, nových edicí a přepisu jeho přednášek, tedy kniha *Конец и вновь начало* (2006) (Konec a znovu začátek).

Jako primární prameny pro tuto práci jsou využity *Этногенез и биосфера Земли* a souborná kniha hlavních autorových děl *Лев Гумилев, Сочинения* (obsahuje *Древняя Русь и Великая Степь*, *От Руси к России*, *Конец и вновь начало*). V neposlední řadě rovněž monografie *Этносфера: История людей и история природы* a dílo *География этноса в исторический период*.

V části o životě autora je využita souborná kniha článků, poezie a vzpomínek L. N. Gumiljova *Всем нам завещана Россия* (Nám všem odkázané Rusko).

Cenným zdrojem pro zkoumání teoretické koncepce L. N. Gumiljova, a kde jsou k nalezení i rozhovory s autorem, je webový portál gumilevica.kulichki.net.¹⁰ Na tomto portálu je možné najít jak články žáků a oponentů L. N. Gumiljova, tak i jeho knihy, vědecké práce či již zmíněné interview.

2.2 Literatura

Pro zkoumání života L. N. Gumiljova práce využívá kromě jeho memoárů hlavně tři biografická díla. Prvním je kniha historika a literárního vědce Sergeje Beljakova *Гумилев сын Гумилева* (Moskva 2013), dále dílo Valerie Ďomina *Лев Гумилев* (Moskva 2008) a biografie od S. B. Lavrova *Лев Гумилев, Судьба и идеи* (Moskva 2007). Kniha Ďomina je využita i v částech, které zkoumají teorii etnogeneze.

Z filosofických encyklopedií je využívána *Русская философия. Энциклопедия* (Moskva 1995), *Новейший философский словарь* (Minsk 1999), a velmi podrobná *Русская философия. Энциклопедия*. (Moskva 2015).

Ze sekundární literatury, která se věnuje samotným teoretickým koncepcím Gumiljova, jsou vybrána tato díla: *Взлеты и провалы в истории этносов, О жизни и творчестве Л. Н. Гумилева – взгляд из XXI века* (I. Smirnov, Moskva 2014); sborník z konference k devadesátému výročí Gumiljovova narození *Теория этногенеза и исторические судьбы Евразии* (Petrohrad 2002) a monografie A. V. Loginova *Россия и Евразия: евразийский вектор – поиски*

¹⁰ Jedná se o internetový zdroj, který zveřejňuje články, rozhovory a práce L. N. Gumiljova. Portál je veden Fondem L. N. Gumiljova.

российской цивилизационной идентичности в XX. столетии (Moskva 2013) a sborník článků Gumiljova, jeho kritiků a žáků *Лев Гумилев: теория этногенеза, великое открытие, или мистификация?* (Petrohrad 2002).

Anglojazyčná literatura neposkytuje, s výjimkou monografie *The Gumilev mystique: Biopolitics, Eurasianism, and the Construction of Community in Modern Russia* (New York 2016) od autora Marka Bassina, žádné podrobnější dílo věnované pouze životu či dílu L. N. Gumiljova.¹¹ Nehledě na to existují vědecké články a části monografií, jež se dané problematice věnují. Za první zmínku stojí studie Dmitrije Shlapentokha *Lev Gumilev: The ideologist of the Soviet Empire* ve vědeckém periodiku *History of European ideas* (2012), encyklopedický záznam v *Global Studies Encyclopedic Dictionary* jehož autorem je A. G. Ganzha a článek zabývající se eurasijstvím *L. N. Gumiljova Was Lev Gumilev a „Eurasianist“?* od rusisty a bohemisty M. Beisswengera.

V češtině jsou vydána tři díla L. N. Gumiljova a to monografie *Objevení země Chazarů* (přel. Ivan Savický, Mladá fronta 1971), *Hledání vymyšlené říše* (přel. Ivan Savický, Mladá fronta 1974) a *Od Rusi k Rusku* (Bruno Solařík, Dauphin 2011). Hanuš Nykl se věnoval teoretické koncepci Gumiljova ve své úvaze *Od teorie kulturně-historických typů k eurasijství Danilevskij – Savickij – Gumiljov*, která byla publikována ve sborníku *Ruské imperiální myšlení v historii, literatuře a umění, Tradice a transformace* (Praha 2015). Tuto úvahu a překlad knihy *Od Rusi k Rusku* budu využívat k překladu termínů užívaných Gumiljovem.

¹¹ Většina děl se soustřeďuje na otázku spojení teoretických koncepcí L. N. Gumiljova s tzv. neoeurasijstvím., příklad: BASSIN, M. Lev Gumilev and the European New Right. *Nationalities Papers: The Journal of Nationalism and Ethnicity*. 2015, 43(6), s. 840 - 855.

3 Život a dílo Lva Nikolajeviče Gumiljova

3.1 Život

Lev Nikolajevič Gumiljov se narodil 1. října roku 1912 (podle gregoriánského kalendáře) v Carském Selu v rodině známých ruských básníků Anny Andrejevny Achmatové a Nikolaje Stěpanoviče Gumiljova. Své dětství prožil střídavě s otcem, matkou a babičkou.¹² Když se v roce 1918 rozpadlo manželství jeho rodičů, žil již Gumiljov převážně u své babičky v Běžecku v Tverské gubernii. Ačkoliv na svá léta na ruském venkově Gumiljov vzpomínal negativně jako na těžké období, začal se jako mladý chlapec v místní knihovně zajímat o historii a od útlého věku si vytvořil neeuropocentrický pohled na pojetí dějin.¹³ Školu nicméně Gumiljov dokončil až v Leningradě, kam se přestěhoval za svou matkou. Nicméně kvůli původu jeho otce se mu nepodařilo postoupit na žádnou univerzitu. V třicátých letech se vydal na několik geologických expedicí. Kromě jiného se dostal také do Tadžikistánu, kde započal jeho zájem o turkické a íránské jazyky a sám se naučil tádžicky. Poté, co se vrátil do Moskvy, došlo k jeho prvnímu zatčení sovětskými orgány, které bylo ovšem krátké a trvalo jen devět dní. V roce 1934 se mu podařilo postoupit na Historickou fakultu Leningradské státní univerzity. Tuto univerzitu ovšem nemohl dokončit, protože byl v říjnu 1935 zavřen za kontrarevoluční propagandu a agitaci. A ačkoliv byl Gumiljov po měsíci z vězení propuštěn, na univerzitě nezůstal dlouho a za několik měsíců byl vyloučen na základě udání z komsomolské organizace.¹⁴

¹² БЕЛЯКОВ, С. С. Гумилев сын Гумилева, Москва: АСТ 2013, s. 12.

¹³ ГУМИЛЕВ, Л. Н. Сочинения. Москва: Астрель 2012, s. 1171.

¹⁴ БЕЛЯКОВ, С. С. Гумилев сын Гумилева, s. 35-88.

Vyloučení z univerzity se pro Gumiljova stalo doslova katastrofou, a to i vzhledem k tomu, že přišel o stipendium, ze kterého žil a platil byt. Nicméně díky své matce, Anně Achmatové, která mu zprostředkovala účast v další, tentokrát archeologické expedici do chazarského města Sarkel.¹⁵

Po návratu se mu i díky rektorovi Leningradské státní univerzity M. S. Lazurkinovi podařilo dostat na Fakultu geografie. Po několika semestrech se ovšem znovu dostal do sporu se sovětskými orgány, a to po přednášce, na které se, podle vlastních slov, zastal *svého otce*.¹⁶ Po udání jednoho ze studentů byl 10. března 1938 zatčen a opět poslán do vězení.¹⁷

Roky 1938 až 1944 Gumiljov strávil v jednom z nejhorších GULAGů Sovětského svazu – v NORILLAGu a také se účastnil práci na stavbě Bělmorkanálu. V roce 1944 si Gumiljov uvědomil, že jedinou možností, jak se z GULAGu dostat a v budoucnu pomýšlet na vědeckou kariéru, je vojenská služba. Zde se ovšem prameny rozcházejí. Někteří memoáristé (například již zmíněný Beljakov) se domnívají, že Gumiljov byl členem tzv. trestných praporů.¹⁸ Toto tvrzení ovšem odmítá historička O. G. Novikova, která zastává názor, že Gumiljov sloužil v rotě protiletadlových zbraní.¹⁹ Sám Gumiljov tvrdil, že se do armády přihlásil dobrovolně, a to hlavně kvůli těžkému životu, který nabízela ruská tajga. „Вообще на Нижней Тунгуске место было очень суровое. Тайга – это зеленая тюрьма. Летом там ужас: комары, мошки; в сентябре начинаются дожди, а с октября – завалы снега. Ужасно тяжело там жить. И я, чтобы облегчить свое положение, пошел добровольцем на фронт. На передовой я был солдатом, и

¹⁵ БЕЛЯКОВ, С. С. Гумилев сын Гумилева, s. 110-111.

¹⁶ ГУМИЛЕВ, Л. Н. Всем нам завещана Россия. Москва: Айрис-Пресс 2015, s. 31.

¹⁷ ДЕМИН, В. Н. Лев Гуммилев. Москва: Молодая гвардия 2009, s. 52.

¹⁸ БЕЛЯКОВ, С. С. Гумилев сын Гумилева, s. 156.

¹⁹ НОВИКОВА, О. Г. "Я - русский солдат": Рядовой Л. Н. Гумилёв в на фронте Великой Отечественной войны. In: *Gumilevica.kulichki.net* [online]. [cit. 2016-07-19]. Dostupné z: <http://gumilevica.kulichki.net/NOG/nog01.htm>.

там было гораздо легче, чем в геофизической экспедиции от Норильского комбината. И кормили лучше, и достать пищу можно было. Так что я сделал очень мудрый шаг.“²⁰

S jistotou však víme, že se Gumiljov zúčastnil celkem dvou vojenských operací a to viselsko-oderské a berlínské. Vyznamenal se obzvláště při dobytí Stargradu a Štětína, za což obdržel několik vojenských vyznamenání. Po dobytí Berlína se pro Gumiljova stala vojenská služba nudnou a nezajímavou. Od roku 1945 začal přednášet sovětským důstojníkům o historii a literatuře. Na základě těchto přednášek dostal za úkol napsat historii pluku, ve kterém sloužil. Poté mu za odměnu byla odpuštěna další vojenská služba.²¹ Sám Gumiljev na vojenská léta vzpomínal jako na jedno z nejlepších období ve svém životě.²²

Po válce se vrátil na univerzitu studovat geografii a po třech letech se mu podařilo obhájit dizertační práci s názvem *Политическая история первого тюркского каганата* (Politická historie prvního turkického chanátu).²³

V roce 1949 byl ale Gumiljov znovu zatčen za protisovětskou agitaci a byl odsouzen k desetiletému pobytu v GULAGu blízko kazašské Karagandy. Zde strávil sedm let svého života až do XX. sjezdu komunistické strany Sovětské svazu, po kterém byl propuštěn. Po návratu se začíná znovu věnovat vědecké činnosti, píše monografii *Хунну* (Hunové) a následně obhájuje doktorskou práci *Древние Тюрки* (Starobylí Turkité).²⁴

Od roku 1962 již může bez větších překážek přednášet na Přírodovědecké fakultě Leningradské státní univerzity. V tomto období se Gumiljov věnoval historii Chazarské říše a

²⁰ ГУМИЛЕВ, Л. Н. Сочинения, s. 1148.

²¹ БЕЛЯКОВ, С. С. Гумилев сын Гумилева, s. 170-180.

²² Тамtéž, s. 170-180.

²³ Тамtéž, s. 212.

²⁴ Тамtéž, s. 243.

rozhodl se najít druhé hlavní město Chazarů – Semender. Po několika měsících se mu skutečně podařilo toto město najít na území dnešního Čečenska.²⁵ Nicméně hned po tomto nálezu byl Gumiljov podroben kritice, že se nejedná o Semender, ale o sídlo jakéhosi chazarského šlechtice.²⁶

Mezi lety 1964 – 1967 Gumiljov poprvé zveřejňuje články o teorii etnogeneze ve věstníku Leningradské státní univerzity, které spojil do cyklu pod názvem *Ландшафт и этнос* (Krajina a etnikum). Tyto články, již doplněné o podrobnější rozbor, ilustrace a podrobné příklady z historie, Gumiljov vydává v odborném časopisu *Priroda* v roce 1970. Jeho teorie se ovšem hned z počátku setkala se silnou kritikou. Například od historika M. I. Artamanova, který ve své recenzi ideje Gumiljova označil za теорию героя и толпы²⁷ (teorie hrdiny a davu).

V sedmdesátých letech se Gumiljov věnoval své hlavní práci o teorii etnogeneze - *Этногенез и биосфера Земли*.²⁸ Potýkal se ovšem s tím problémem, že na základě dřívější kritiky (například za obvinění ze zpochybňování historického materialismu)²⁹ nemohl publikovat ve většině odborných časopisů (s výjimkou již zmíněného časopisu *Priroda*)³⁰. Monografie se tak publikace dočkala až v roce 1979 a to díky ВИНТИ (tedy *Всероссийский институт научной и технической информации*). Kniha se prakticky ihned setkala s velkým zájmem ze strany tehdejší sovětské inteligence a bylo vytištěno více než dva tisíce exemplářů, které se během několika měsíců rozprodali. Lidé vytvářeli vlastní přepisy knihy a již během jednoho roku bylo objednáno dalších dvacet tisíc výtisků.³¹

²⁵ ЛАВРОВ, С. Б. Лев Гумилев, Судьба и идеи. Москва: Айрис-пресс 2007, s. 264 – 265.

²⁶ Тамtéž, s. 265.

²⁷ ГУМИЛЕВ, Л. Н. Теория этногенеза; великое открытие или мистификация. Москва: Астрель, 2012, s. 42.

²⁸ БЕЛЯКОВ, С. С. Гумилев сын Гумилева, s. 495.

²⁹ Тамtéž, s. 497.

³⁰ Тамtéž, s. 505 – 506.

³¹ Тамtéž, s. 535.

Mezi lety 1982 – 1986 nemohl Gumiljov kvůli silné kritice prakticky vůbec publikovat.³² Situace se tak změnila až v roce 1988, kdy za jeden rok vyšly autorovi hned dvě monografie.³³ Na počátku devadesátých let tak Gumiljov dosáhl známosti i ze strany veřejnosti, několikrát vystupoval v televizi jak v interview, tak i se svými přednáškami, a začal pracovat v Ruské akademii přírodních věd.

V roce 1992 Gumiljov onemocněl a podstoupil operaci žlučníku. To dokonce i nehledě na protesty ze strany členů rodiny, kteří tuto operaci nepovažovali za nutnou. Operace se nezdařila a Gumiljov upadl do kómatu. Po dvou týdnech, 15. června 1992, Lev Nikolajevič Gumiljov umírá.

3.2 Dílo

Jednou z prvních prací, kterou Gumiljov vydal a která si získala pozornost tehdejší veřejnosti, byla monografie *Хунну* (1960). V této práci se poprvé objevily myšlenky spojené s pozdější teorií etnogeneze. Konkrétně se jednalo o úsilí popsat historii národů Střední Asie, která bude provázet celou jeho tvorbu, ale hlavně snaha objasnit sociální a historické jevy z hlediska přírodních věd. Hlavní roli v rozvoji a vytvoření hunského impéria totiž podle Gumiljova hrálo spojení dvou typů krajiny, a to lesnatých altajských hor a stepi (území dnešního Kazachstánu).³⁴

Podobné zárodky zkoumané teorie je možné najít v autorově další monografii, a to *Objevení země Chazarů*, ve které autor vyjadřuje myšlenku, že to byly náhlé klimatické a krajinné změny,

³² БЕЛЯКОВ, С. С. Гумилев сын Гумилева, s. 611.

³³ Тамtéž, s. 637.

³⁴ ДЕМИН, В. Н. Лев Гуммилев. Москва: Молодая гвардия 2008, s. 121-125.

které se odehrály na zmíněném území a daly možnost vzniku Chazarské říše.³⁵ Dějinami turkických národů se také autor zabýval ve své dizertační práci *Древние Тюрки* (1967).

Svá další dvě díla rovněž věnoval stepním národům. V monografii *Исканіе вымысленной рѣше* popsal historii národů Veliké stepi, jejich náboženství a zabýval se pravostí historických pramenů, jako například *Словем о плуку Игоревѣ*, který považoval za autentický historický pramen.³⁶ K říši Hunů se Gumil'jov vrátil v monografii *Хунну в Кумае* (1974) (Hunové v Číně), kde zkoumal kulturu tohoto národa a působení přírody na jeho historii.

Samotnou teorií etnogeneze se autor zabýval v monografiích *Этногенез и биосфера Земли* (1979), *География этноса в исторический период* (1990) a *Этносфера: История людей и история природы* (1993). V dalších svých dílech, ve kterých se věnoval dějinám Ruska a uplatňuje teorii etnogeneze, aby popsal vznik a dějiny ruského etnika a jeho neoddelitelné sepětí s přírodními podmínkami stepi. Těmito díly jsou *Древняя Русь и Великая Степь* (1989) a *От Руси к России: Очерки этнической истории* (1992), ve kterých rozvíjí svou teorii, že vznik ruské státnosti je spojen s Mongoly a Střední Asií, spíše než s Kyjevskou Rusí.³⁷

³⁵ ГУМИЛЕВ, Л. Н. Открытие Хазарии. Москва: Айрис-Пресс 2001, s. 149.

³⁶ РЫБАКОВ, Б. А. О преодолении самообмана: По поводу книги Л.Н. Гумилёва «Поиски вымышленного царства». М. 1970. 432 стр. In: *Scepsis* [online]. [cit. 2016-07-19]. Dostupné z: http://scepsis.net/library/id_69.html.

³⁷ SHLAPENTOKH, D. Lev Gumilev: The Ideologist of the Soviet Empire. *History of European Ideas*. 2012, 38(3), s. 483-492.

4 Zdroje filosofie Lva Nikolajeviče Gumiljova

Lev Nikolajevič Gumiljov je často přiřazován k eurasijství. Eurasijství byl jeden z nejvýznamnějších duchovních proudů meziválečné ruské emigrace, který se ovlivnil celou řadou vědních oborů, jako například geografii, historii či lingvistiku. Za jeden z hlavních impulsů pro vznik tohoto hnutí se považuje recenze Pjotra N. Savického na knihu Nikolaje Trubeckého Европа и человечество. Poměrně brzy se k tomuto proudu připojuje filosof Lev Karsavin, historik Georgij Vernadskij, hudební teoretik a filosof Pjotr Suvčinskij a krátce také teolog a filosof Georgij Florovskij.³⁸

Za hlavní myšlenku eurasijství můžeme považovat důraz na jedinečnost prostoru ležícího mezi Pacifikem a Střední Evropou, který byl nazván Eduardem Suessem³⁹ Eurasie (termín, který eurasijci propagovali). Ona jedinečnost se měla zakládat na řadě společenských, kulturních, historických, jazykových a náboženských znaků.⁴⁰ Eurasijci byli také politicky aktivní. Jejich představa o budoucím Rusku byla země s jednou politickou stranou (protože idea více stran přísluší Evropě a ne Rusku). V ekonomické sféře mělo dojít ke spojení veřejného a soukromého vlastnictví na základě „společné věci“ (общее дело). Zřejmě největším zdrojem pro filosofii eurasijství jsou ideje slavjanofilství a myšlenky K. N. Leontjeva, stejně blízká byla slavjanofilům také idea kulturně-historických typů N. J. Danilevského.⁴¹

³⁸ RAEFF, M. *Russia abroad: a cultural history of the Russian emigration, 1919-1939*. New York: Oxford University Press, 1990. s. 164.

³⁹ Eduard Suess byl rakouský geolog a paleontolog. Jako první zavádí pojem *Eurasie*, protože z geologického hlediska nelze Evropu a Asii považovat za oddělené kontinenty. Jejich dělení má význam politický a historický. Suess také zavádí pojem *biosféra*, se kterým později pracuje V. I. Vernadskij.

⁴⁰ RAEFF, M. *Russia abroad: a cultural history of the Russian emigration*, s. 167.

⁴¹ NYKL, H. Od teorie kulturně-historických typů k eurasijství, s. 133 – 147

Pro pochopení idejí L. N. Gumiljova je nutné přiblížit si myšlenky některých z těchto autorů, kterým se ideově přibližuje, a je s nimi spojen filosofickým následováním tzv. slavjanofilského paradigmatu.⁴²

Prvním z autorů, ze kterých Gumiljov čerpal a ke kterým odkazoval, je již zmíněný ruský filosof, historik a sociolog Nikolaj Jakovlevič Danilevskij. Modifikované myšlenky z jeho klíčové práce *Rusko a Evropa*, vydané poprvé roku 1869, vytvořily jeden z koncepčních pilířů eurasijství.⁴³ V centru filosofie Danilevského stojí koncepce teorie tzv. kulturně-historických typů. V ní „popřel existenci jednotné světové historie a za nositele dějin označil širší kulturní celky, které bychom v dnešní terminologii nazvali diskretními civilizacemi.“⁴⁴ Pro tyto kulturně-historické typy je podstatný „vlastní pohled na dějiny opírající se o existenci určitých širších kulturně historických entit, s vlastními dějinami, vznikem, rozvojem a zánikem, specifickými vlastnostmi i přínosem pro lidstvo.“ Tedy Danilevského hlavní tezí je, že dějiny představují střídání určitých svébytných kultur. Jednotlivé kultury bez ohledu na velikost či dosavadní vývoj si jsou rovny. V těchto kulturách se vytvářejí unikátní sociálně-ekonomické, religiózní a umělecké zvláštnosti, které předurčují prioritní směřování jejich rozvoje.⁴⁵

Danilevskij, podobně jako Gumiljov, dělí národy (v Gumiljovově pojetí etnika) na několik typů. Prvním jsou národy „*pozitivní*, které se mohou stát nositeli kulturně-historického typu, či jeho plnohodnotnou součástí.“⁴⁶ Jiné národy plní v dějinách *negativní* funkci. Tedy úlohu destruktivní, jako například Mongolové či Hunové. A také jsou národy, které jsou neutrální, nezasahují tedy

⁴² O linii ruského myšlení, která se pohybovala v paradigmatu vytvořeném teoretiky slavjanofilství se zmiňuje Hanuš Nykl ve své úvaze v sborníku *Ruské imperiální myšlení* (viz. výše) Podobně spojuje myšlenky L. N. Gumiljova, Pjotra Savického a K. N. Leontjeva ruský historik A. V. Loginov.

⁴³ VORÁČEK, E. *Eurasijství v ruském politickém myšlení: Osudy jednoho z porevolučních ideových směrů ruské meziválečné emigrace*. Praha: SET OUT, 2004. s. 58 – 61.

⁴⁴ NYKL, H. *Od teorie kulturně-historických typů k eurasijství*, s. 134.

⁴⁵ VORÁČEK, E. *Eurasijství v ruském politickém myšlení*, s. 58.

⁴⁶ NYKL, H. *Teorie kulturně-historických typů v ruské filosofii dějin 2. poloviny XIX. století*, str. 301.

výrazně do dějin. Ty Danilevskij nazývá *etnografickým materiálem*. Národy, či etnika jsou však jen nositelem kulturně-historického typu. Na základě této teorie dochází Danilevskij ve své práci k vývodu, že Rusko a Evropa jsou dva rozdílné celky (k podobnému závěru dochází i Gumiljov). Evropa a Rusko jsou ovšem v naprosto jiné fázi vývoje. Zatímco Evropa je již ve stádiu zániku, slovanské národy se teprve formují.⁴⁷ Podobnou myšlenku vyjadřuje i Gumiljov. Sám několikrát ve svém díle nahlíží na Evropu kriticky a tvrdí, že se nachází ve stádiu zániku, zatímco Rusko je na vrcholu svých sil.⁴⁸

Gumiljov ve své koncepci využívá často pojem superetnikum (*суперэтнос*), což je etnikum nacházející se na samém vrcholu pomyslného žebříčku etnik. A právě tento pojem může být srovnáván s Danilevského kulturně-historickými typy.⁴⁹ Dále Gumiljov pokračoval v tradici Danilevského, ve které chápal Rusko jako jedinečný kulturně-historický svět, jehož osud není spojen se Západem, ale s osudem národů, které jsou jeho součástí, a podíleli se na jeho historickém rozvoji.⁵⁰

Toto ostatně spojuje Gumiljova s tradicí eurasijství, které právě „doceněním neindoevropských národů Ruska odhalilo kýženu kulturní složitost eurasijského prostoru.“⁵¹ Sám Gumiljov se často označoval za *posledního eurasijce*⁵² a ve svých dílech odkazoval ke všem výše zmíněným autorům spojených s eurasijstvím (Trubeckoj, Savickij, Karsavin) a jejich pracím. V pracovním táboře na počátku 50. let se po dva roky setkával s P. Savickým (Pjotr Nikolajevič

⁴⁷ NYKL, H. Teorie kulturně-historických typů v ruské filosofii dějin 2. poloviny XIX. století, s. 303.

⁴⁸ ГУМИЛЕВ, Л. Н. Всем нам завещана Россия, str. 327.

⁴⁹ NYKL, H. Od teorie kulturně-historických typů k eurasijství, s. 145.

⁵⁰ Русская философия: Энциклопедия. Под общ. ред. М. А. Маслина Москва: Республика, 1995, s. 355.

⁵¹ NYKL, H. Od teorie kulturně-historických typů k eurasijství, s. 138.

⁵² Гумилев, Л. Н., Писарев, А. (ed.). Меня называют евразийцем. *Наши современники*. 1991, 1, s. 62 – 70. Toto označení bychom měli vnímat spíše obrazně, protože generačně ani osobně L. N. Gumiljov k meziválečnému eurasijství nepatří.

Savickij), což jej velice ovlivnilo. I v dalších letech s ním Gumiljov vedl dlouhou korespondenci.⁵³ Savický a Gumiljov mají obzvláště jednu koncepci velmi podobnou. Pro vznik a rozvoj etnika je vždy, podle Gumiljova, zásadní prostředí, ve kterém nové etnikum vzniká, jeho historie a klimatologické podmínky dané krajiny. Tato koncepce je velmi obdobná Savického pojmu vývojiště (*месторазвитие*). „Základní kategorií Savického koncepce je pojem vývojiště («месторазвитие»). Jedná se o geografický areál se specifickými geografickými (teritoriálními, klimatologickými), přírodními (fauna, flora) i antropickými vlastnostmi.“⁵⁴ Protože právě ten „souvisí se silným geografismem koncepce, který je pojátkem mezi Gumiljovem a Savickým.“⁵⁵

Nicméně by nebylo správné nahlížet na Gumiljova jako na žáka či přímého následníka idejí Savického. Ve svých dopisech se od něho Gumiljov myšlenkově vzdálil a po nějaké době ho začal kritizovat, a to hlavně kvůli tomu, že dostatečně nevyužíval teoretické koncepce, ke kterým došel V. I. Vernadskij.⁵⁶ Konkrétně Vernadského teorii noosféry a biosféry. Ostatně právě Vernadskij je nejvíce citovaným autorem v Gumiljovově stěžejní knize *Этногенез и биосфера земли*.⁵⁷

Podle Vernadského⁵⁸ jsou atmosféra země, krajina, rostliny, apod., výsledkem životaschopnosti živých organismů. Jednu z nejdůležitějších rolí v biosféře podle Vernadského hraje člověk, který postupně využíváním přírody k vlastnímu prospěchu přetváří *biosféru* (биосфера) v tzv. *noosféru* (ноосфера) (sféra rozumu). Do biosféry, kromě všech živých

⁵³ VORÁČEK, E. Eurasijství v ruském politickém myšlení, s. 36.

⁵⁴ NYKL, H. Od teorie kulturně-historických typů k eurasijství, s. 139.

⁵⁵ *Tamtéž*, s. 147.

⁵⁶ ЕРМОЛАЕВ, В. Ю. Был ли Л. Н. Гумилев учеником П. Н. Савицкого? *Вестник Пермского университета, Серия: История*. 2013, 1(21). s. 205-21.

⁵⁷ BASSIN, M. *The Gumilev mystique: biopolitics, eurasianism, and the construction of community in modern Russia*. Ithaca: Cornell University Press, 2016.

⁵⁸ Vladimír Ivanovič Vernadskij (1863 – 1945) byl ruský vědec, který se zabýval geologií, biologií a chemií. Jedinou roli v rozvoji lidstva přisuzoval také filosofii. Je autorem nauky o živé látce (живое вещество). K problému biosféry (sféra života), kterou se jako první zabýval Eduard Suess, se stavil zcela novým způsobem, který využívá právě Gumiljov.

organismů, patří *neživá látka* (кошное вещество), což jsou pozůstatky organismů, ropa, pozůstatky lidské práce a techniky, stavby, a další.⁵⁹

Dalším pojmem, který Gumiljov využívá, je již zmíněná *živá látka* (живое вещество), která vzniká a existuje díky sluneční energii. Sluneční energie se předává z organismu na organismus, a to prostřednictvím stravy. Takto se velká část této energie dostává do všech živých organismů – další segment se dostává do země a způsobuje tak např. výbuchy vulkánů.⁶⁰

Živá látka v sobě obsahuje všechny chemické procesy biosféry, které přetvařuje. Díky tomu, že se živé organismy pohybují, má živá látka migrační vlastnosti. Jednoduše řečeno se živá látka neustále rozšiřuje. Pohyb nebo migraci chemických látek živou látkou Vernadskij pojmenoval biogenní migrací. Právě biogenní migraci Gumiljov využívá ve své teorii k tomu, aby odůvodnil rozšiřování pasionarity mezi lidmi.

V těch pasážích, ve kterých se Gumiljov věnuje životnímu cyklu etnik, je evidentní podobnost mezi Gumiljovem a již zmíněným K. N. Leont'jevem⁶¹. Jeho hlavní dílo obsahuje historiosofické úvahy, ve kterých Leont'jev zmiňuje tři fáze, kterými prochází každá kultura. První je období prvotní prostoty (первичная простота), druhé je období složitého rozkvětu (цветущая сложность) a třetí druhotného smíšeného zjednodušení (вторичное смешительное упрощение). „Během první fáze se zvyšuje složitost entity, v druhé vrcholí a ve třetí se opět vnitřní struktura zjednodušuje.“⁶² Leont'jev i Gumiljov dokonce přisuzují etniku přibližně stejně dlouhý životný

⁵⁹ ВЕРНАДСКИЙ, В. И. Химическое строение биосферы Земли и ее окружения. Москва: Наука, 2001, s. 46.

⁶⁰ ВЕРНАДСКИЙ, В. И. Химическое строение биосферы Земли и ее окружения, s. 245.

⁶¹ Konstantin Nikolajevič Leont'jev (1831 – 1891) byl ruský filosof, publicista a autor díla *Byzantinismus a Slovanstvo* (Бизантинизм и славянство).

⁶² NYKL, H. Od teorie kulturně-historických typů k eurasijskému, s. 146.

cyklus⁶³. Leont'jev přisuzuje kultuře životní cyklus dlouhý 1200 let. S podobnou cifrou se setkáváme i u Gumiljova (1200 – 1500 let).⁶⁴

⁶³ NYKL, H. Od teorie kulturně-historických typů k eurasijství, s. 146.

⁶⁴ *Tamtéž*, s. 146.

5 Etnikum v teoretické koncepci Lva Nikolajeviče

Gumiljova

5.1 Etnikum

Pro to, aby bylo možné objasnit teorii etnogeneze Lva Nikolajeviče Gumiljova, je nejdříve nutné rozumět jeho chápání etnika. Jeho problematika se, podle Gumiljova, nachází na pomezí tří věd: historie, geografie a biologie. Spojením výše zmíněného tak Gumiljov přichází s definicí etnika (a etnogeneze). „Этнос – специфическая форма существования вида Homo Sapiens, а этногенез – локальный вариант внутривидовой эволюции, определяющейся сочетанием исторического и хрономического (ландшафтного) факторов.“

Gumiljov také několikrát ve své práci zdůrazňuje, jakými faktory etnikum není určeno. Prvním je jazyk. Autor argumentuje, že například skoro celá střední a jižní Amerika mluví španělsky, ale etnik je zde mnoho (mexické, kubánské, apod.) Etnikum také není rasa či populace, stejně jako to není státní útvar, jelikož etnikum může fungovat i bez něj.⁶⁵ Jako příklad takového etnika uvádí Gumiljov Židy.⁶⁶ Dokonce ani kultura (popř. náboženství) a etnikum není jedno a totéž, poněvadž Řím a Řecko sdíleli stejnou kulturu, ale nehledě na to to byla jiné etnika.⁶⁷ Etnikum není ani národ, vzhledem k tomu, že některá etnika mohou v sobě obsahovat hned několik rozdílných etnických celků. Jako příklad tak autor uvádí Huny. Toto etnikum také tvořilo hned několik národnostních celků – od Slovanů, až po Alany. Dokonce ani název není zásadní, protože

⁶⁵ ГУМИЛЕВ, Л. Н. Этногенез и биосфера Земли. Москва: Айрис-пресс, 2001, s. 51.

⁶⁶ *Tamtéž*, s. 65.

⁶⁷ *Tamtéž*, s. 175.

jméno může *přežít* životní cyklus etnika. Příkladem je Byzanc a starověký Řím. Ačkoliv Byzanc tvořilo podle Gumiljova naprosto jiné etnikum, jeho členové se označovali také jako Římané.

Tedy etnikum není spojeno jen jazykem, náboženstvím, rasou, státem či kulturou, ale všechny tyto jednotlivé prvky pro něj mohou být typické a někdy naopak mohou tyto momenty etnikum rozdělovat. Z tohoto tedy můžeme vyzorovat, že pro Gumiljova je zásadní, jak se etnikum vymezuje vůči jiným etnikům. Sám určuje několik typů takovýchto vztahů.

5.2 Formy etnických kontaktů

Prvním typem kontaktu může být soužití (сосуществование). K tomuto stavu dochází tehdy, pokud dvě sousedící etnika společně žijí v míru a navzájem se neohrožují. Příkladem soužití je podle Gumiljova vztah mezi tatarským a ruským etnikem. Jako protiklad soužití staví autor *asimilaci* (ассимиляция), což je naprosté podrobení si jednoho etnika druhým. Jako příklad autor uvádí podrobení si Etrusků Římany. Třetím typem vztahů mezi etniky je *metizace* (метисация). K metizaci dochází, jestliže je starší etnikum na jednom území nahrazeno novým etnikem, které ale přejímá tradice staršího a využívá je k vlastní seberealizaci. Gumiljov za příklad metizace označuje nahrazení Osmanské říše dnešním Tureckem. Čtvrtým a tedy i posledním způsobem koexistence dvou etnik je tzv. *fúze* (слияние). Pokud dochází mezi dvěma etniky k fúzi, pak se etnika slévají v jedno úplně nové etnikum, které od dvou starších etnik nic nepřejímá.⁶⁸

Čímž narážíme na problém, který vzniká podle Gumiljova u většiny etnik, a tím je změna myšlení mezi pokolením *otců* a *dětí* (отцов и детей). Mladé pokolení se v určité době života etnika začíná vzpírat smyšlení svých *otců* a začíná vyžadovat změnu. Pakliže k takovéto změně dochází pokojně, mění se ideály, obyčeje, vkusy a mnoho dalších faktorů typických pro dané etnikum.

⁶⁸ ГУМИЛЕВ, Л. Н. Этногенез и биосфера Земли, s. 82 - 83.

Každá kultura se rozvíjí právě díky těmto změnám. Pokud ovšem k této změně nedojde pokojnou cestou, pak může hrozit i rozdělení etnika. „У «динамических» народов всегда возникает проблема «отцов и детей». Молодое поколение не похоже на прежнее. Меняются идеалы, вкусы, обычаи, появляется категория «моды». Наряду с появлением нового идет забвение старого, и эти-то перемены именуется развитием культуры.“⁶⁹

Gumiljov chápe etnikum jako společenství osob, pro něž je typické, že se odděluje od jiných společností osob (čili etnik) na základě toho, že mohou říci „Мы jsme tací a vy jinací.“⁷⁰ „Этнос – это люди, имеющие единый стереотип поведения и внутреннюю структуру, противопоставляющие себя всем остальным как «мы» и «не мы».“⁷¹

Zároveň ale žádná osoba nemůže žít vně všech etnik, ale musí k nějakému náležet. Každý se totiž ztotožňuje s určitým etnikem. Podle Gumiljova tak Francouz hned řekne, že je Francouz, apod. „Несомненно одно – вне этноса нет ни одного человека на Земле. Каждый человек на вопрос: «кто ты?» - ответит: «русский», «француз», «перс», «масаи», и т.д.»⁷²

Již několikrát jsem se ale zmínil o tom, že etnika jsou často nahrazována jinými etniky. Co se tedy stane s hynoucím etnikem? V některých případech znamená smrt etnika rozpadnutí jeho systémové celistvosti a vyčerpání všech osob, které do tohoto celku patří. Nicméně daleko častěji se stará etnika dostávají do nově vznikajícího etnika (viz např. metizace). Pakliže etnikum umírá,

⁶⁹ ГУМИЛЕВ, Л. Н. Этногенез и биосфера Земли, s. 119.

⁷⁰ Тамtéž, s. 92.

⁷¹ Тамtéž, s. 92.

⁷² ГУМИЛЕВ, Л. Н. Этногенез и биосфера Земли, s. 14.

veškeré předměty *etnocenezu*⁷³ (этноценоз) starého etnika velmi často přechází do etnika nového.⁷⁴

Okamžitě po vzniku nového etnika se začíná nové obyvatelstvo dostávat do konfliktu se svými sousedními etniky, čímž si opět vytváří svůj nový a osobitý ráz.

5.3 Etnikum a krajina

Otázku o roli krajiny a přírodních procesů jako etnogenetického faktoru (этногенетический фактор) rozvíjí Gumiljov hlavně kvůli tomu, že vznik nového etnika je vždy spojen s geografickými podmínkami, které novému etniku dodávají jemu typickou a jedinečnou podobu.⁷⁵

Etnika vznikají hlavně na základě přírodních procesů, protože etnikum a jeho tradice je ovlivněno i okolím a vším, co do tohoto okolí patří. Etnikum je tak nejenom kolektivem osob, ale i součtem jejich výtvorů, kultury a jejich vlivu na přírodu,⁷⁶ což má za následek to, že každé etnikum je jedinečné svou strukturou a svými tradicemi, které jsou ovlivněny právě okolní krajinou. Fakt, že etnika do sebe zahrnují zpravidla nejen lidi, ale například i domácí zvířata a produkty lidské práce, nazývá Gumiljov etnocenozem.⁷⁷

Vztahy mezi etnikem a okolní krajinou můžeme podle Gumiljova rozdělit na dvě formy. Prvním vztahem je, když etnikum přizpůsobuje svůj způsob hospodaření místní krajině a druhý,

⁷³ Etnocenoza je vlastně biogeocenoza (tedy společenství živých organismů a rostlin, které jsou ve vzájemných vztazích s neživými složkami daného prostředí) ve které dochází k rozvinutí určitého etnika. Kromě etnika tak do etnocenozy patří také zmíněné živé organismy. Díky technologii může etnikum daný etnocenoz upravovat.

⁷⁴ ГУМИЛЕВ, Л. Н. Этногенез и биосфера Земли, s. 314.

⁷⁵ ЛОГИНОВ, А. В. Россия и Евразия, Евразийский вектор: поиски Российской цивилизационной идентичности в XX столетии. Москва: Большая Российская Энциклопедия, 2013, s. 276.

⁷⁶ ГУМИЛЕВ, Л. Н. Этногенез и биосфера Земли, s. 230.

⁷⁷ Тамtéž, s. 330.

pokud etnikum krajinu kolem sebe mění, aby vyhovovala jeho způsobu obživy.⁷⁸ Pokud se okolní krajina rychle mění v důsledku klimatických změn, etnikum ztrácí svůj způsob obživy a může dojít k jeho vyhynutí či migraci.⁷⁹ A pokud naopak etnikum umírá, například v důsledku sociálních změn či válek, pak i jím udržovaná krajina se mění a může dojít až k jejímu naprostému přeměnění. Příkladem je mayská civilizace a poloostrov Yucatán.⁸⁰

Samotné přírodní procesy nicméně nestačí k tomu, aby mohlo dojít ke vzniku nového etnika. Jak říká sám Gumiljov: „Сам по себе ландшафт не порождает новых этносов, потому что они, бывает, не возникают на том или ином, пусть очень удобном месте целые тысячелетия. То тут, то там начинается интересующий нас процесс – значит, его вызывают не те наземные силы, которые уже были учтены нами, а нечто иное, что нам надлежит найти.“⁸¹

Z tohoto úryvku je jasné, že vznik nového etnika nezpůsobují jen geografické či kulturně-sociální faktory. Naopak ho podmiňují vnější vlivy, které L. N. Gumiljov nazývá *pasionárním impulsem* (пассионарный толчок).

5.4 Etnická hierarchie

Gumiljov dělí etnika na tzv. superetnika a subetnika. Superetnikum je etnický systém, který se skládá z několika různých etnik, jež pojí ekonomické, politické, ideologické a přírodní vztahy a zároveň stojí na nejvyšší pozici v etnické hierarchii.⁸² Zřejmě nejlépe můžeme pochopit, co je to superetnikum, přirovnáme-li si ho k jiným podobným termínům jako civilizace, kultura či svět.

⁷⁸ ГУМИЛЕВ, Л. Н. Этногенез и биосфера Земли, s. 177 – 178.

⁷⁹ *Tamtéž*, s. 107.

⁸⁰ *Tamtéž*, s. 110.

⁸¹ *Tamtéž*, s. 114.

⁸² *Tamtéž*, s. 100.

Příkladem superetnika je tak západní civilizace či islámský svět. Jádrem každého superetnika je několik různých etnik, které se nacházejí v jednom regionu a vznikají v důsledku tzv. pasionárního impulsu.⁸³

Etnika, která jsou součástí superetnik, se mohou lišit jazykem, kulturou, náboženstvím či politickou strukturou. Dokonce mezi nimi může docházet k rozporům, které mohou vést až k válce. Nehledě na to pocítují tato etnika společné spojení, díky kterému mohou na ostatní etnika pohlížet jako na *své* či *cizí*. Jako příklad uvádí Gumiljov to, že muslimové – Arabové, Peršané, Turkmeni či Berbeři k sobě měli blíže než k Frankům, kteří patřili do etnika západních křesťanů.⁸⁴

Většina superetnik má určitou etnickou dominantu (этническая доминанта), která je hlavním pojítkem mezi etniky tvořícím superetnikum. V případě islámského či křesťanského světa je etnickou dominantou náboženství. V jiných případech může být ale etnickou dominantou i například ideologie, armáda (vojenské úspěchy) či kultura.⁸⁵

O stupeň níže pod superetnikem stojí etnikum a ještě níže se nacházejí subetnika. Subetnikum oproti superetniku stojí nejnižší na etnickém žebříčku a je to ten celek, které je obvykle silně svázáno s místní krajinou. Subetnikum nicméně náleží k určitému etniku a je jeho součástí. Od samotného etnika se subetnikum může lišit jedinečností své místní kultury, jazykem (či dialektem) a svým původem. Subetnikum dokonce může mít svůj vlastní název, který se odlišuje od názvu etnika. Příkladem mohou být Karelové v Rusku.⁸⁶

Subetnikum ale může mít i více forem. Gumiljov nejčastěji mluví o dvou formách, a to o *konvixii* (конвуксия) a *konsorcii* (консорция). Konsorcia jsou většinou ještě menší skupiny lidí,

⁸³ ГУМИЛЕВ, Л. Н. Этногенез и биосфера Земли, s. 103.

⁸⁴ *Tamtéž*, s. 101 – 102.

⁸⁵ *Tamtéž*, s. 148.

⁸⁶ *Tamtéž*, s. 100.

než tvoří samotné subetnikum, poněvadž je to jen skupina lidí, kteří jsou vedení jedním cílem, či jak to nazývá sám autor, *osudem*. Konsorcia jsou důležitá zejména k pochopení jednotlivých fází etnogeneze, o kterých se zmíním dále. Příkladem konsorcií jsou různé skupiny, jako například sekty, politické strany, apod. Většina takovýchto skupin však nemá dlouhý život a zanikají během dvou až tří generací. V procesu etnogeneze mají konsorcia jednu z hlavních rolí, poněvadž právě z nich většinou vznikají více rozvinuté etnické systémy (superetnika).⁸⁷ Takovýmto příkladem je přerůstání konsorcií, která se vytvořila zároveň s prorokem Mohameda, do etnika Arabů, které položilo základ pro superetnikum islámského světa. „Создавшаяся консорция превратилась в субэтнос еще при жизни Мухаммеда и Абу-Бекра. Разросшись от нескольких десятков человек до нескольких десятков тысяч, мусульманский субэтнос завоевал всю Аравию и навязал арабам единобожия. Индифферентные мекканские купцы и бедуины пустынь предпочли смерти или рабству лицемерное обращение в ислам. Так создался новый этнос с измененным стереотипом поведения, но с самоназванием – «арабы».“⁸⁸

Konvixie je podobná konsorciu s tou výjimkou, že její životaschopnost je daleko větší a vytváří se v určitém místě (například ve městě), se kterým je po celou svou dobu existence těsně svázána. Jako typické konvixie uvádí Gumiljov řemeslnické cechy či selské usedlosti.⁸⁹ Většina konvixií postupně přerůstá do subetnik.⁹⁰

⁸⁷ ЛОГИНОВ, А. В. Россия и Евразия, s. 261.

⁸⁸ ГУМИЛЕВ, Л. Н. Этногенез и биосфера Земли, s. 263

⁸⁹ Тамtéž, s. 100.

⁹⁰ ЛОГИНОВ, А. В. Россия и Евразия, s. 260.

5.5 Komplementarita

Pokud bychom se ale měli vrátit k vztahům mezi etniky, nabízí nám Lev Nikolajevič ještě jeden zásadní termín, který se objevuje až v jeho pozdějších pracích. Tímto termínem je komplementarita, což je faktor, který ovlivňuje, jak jedno etnikum vnímá druhé. Komplementarita je faktor, který ovlivňuje vztahy na všech etnických úrovních, tedy od subetnik až po superetnika. Jak říká sám Gumiljov: “Люди объединяются по принципу комплементарности. Комплементарность – это неосознанная симпатия к одним людям и антипатия к другим, т.е. положительная и отрицательная комплементарность.”⁹¹

Komplementarita může být buďto pozitivní či negativní. Jako jeden z příkladů uvádí Gumiljov to, že při prvních kontaktech s Evropany přivítalo původní obyvatelstvo Číny Angličany jako nepřátele (negativní komplementarita), ale Francouze naopak přijali velmi pozitivně.⁹² Na základě komplementarity – tedy podle dělení na „my“ a „oni“ – si vznikající etnika vybírají své členy a podle komplementarity se vytváří vztahy v jakémkoliv etnickém systému. Komplementarita je podle Gumiljova zásadní v tom, že díky ní je možné teorii vztahů mezi etniky (etnogeneze) a konfliktů na mezinárodní úrovni.⁹³ „Конечно, можно игнорировать этнические симпатии или антипатии, но целесообразно ли это? Ведь здесь кроется ключ к теории этнических контактов и конфликтов, а тем самым перспективы международных коллизий.“⁹⁴

⁹¹ ГУМИЛИЕВ, Л. Н. Сочинения, s. 1177.

⁹² *Tamtéž*, s. 1203.

⁹³ *Tamtéž*, s. 1204.

⁹⁴ *Tamtéž*, s. 1204.

Gumiljov podle principu komplementarity určuje také vztahy etnik (například subetnik), která se nacházejí v jedné společné krajině, popřípadě jsou součástí jednoho superetnika. Konkrétně Gumiljov vydělil tři typy etnických kontaktů. *Chiméru* (химера), *xenii* (ксения) a *symbiózu* (симбиоз).⁹⁵ Tyto etnické kontakty dělí na dva typy. Na antisystémová etnika (этническая антисистема) a na ta, která podporují udržení vztahů v systému. Antisystémová etnika jsou typická tím, že mají negativní pohled na materiální svět a jejich cílem je zničení přírodního okolí, státního útvaru, do kterého patří, nebo samotného etnika, jehož se cítí být součástí. Příkladem antisystémových etnik jsou náboženské sekty katarů, gnostiků a manichejců.⁹⁶

Chiméra je ta forma etnického kontaktu, ve kterém dvě různá etnika mají negativní komplementaritu a zároveň jsou součástí různých superetnik. Žijí nicméně v jedné krajinné oblasti a hraničí spolu. Kvůli jejich záporné komplementaritě ovšem produkují antisystémové ideologie, které mají za cíl zničit určité etnikum. Jako příklad typické chiméry uvádí Gumiljov Chazarský kaganát, který *parazitoval* na formujícím se ruském státním útvaru.⁹⁷

Xénie naproti tomu je spojení, ve kterém je jedno etnikum hostem, tedy součástí jiného etnika, žije izolovaně a nenarušuje etnický systém *pána* (хозяина). Jako příklad v Ruském impériu uvádí Gumiljov kolonie povolžských Němců, jejichž přítomnost neohrožovala přijímající etnikum a naopak byli pro Rusko výhodní (obdělávali půdu, platili daně).⁹⁸

Posledním mezietským kontaktem, který v tomto smyslu Gumiljov uvádí, je již zmíněná symbióza. V tomto vztahu každé etnikum osídlí svůj přírodní prostor a vytváří si svoji etnickou dominantu. Při symbióze jsou etnika mezi sebou v kontaktu a navzájem se obohacují. Toto je

⁹⁵ Русская философия: Энциклопедия. Под общ. ред. М. А. Маслина Москва: Республика, 1995. s. 354.

⁹⁶ Философия: Энциклопедический словарь, М.: Гардарики. Под редакцией А.А. Ивина. 2004.

⁹⁷ ГУМИЛЕВ, Л. Н. Этногенез и биосфера Земли, s. 327.

⁹⁸ Тамtéž, s. 342.

optimálním kontaktem, který zvyšuje životní potenciál každého národa. Je tedy evidentní, že etnika mají mezi sebou pozitivní komplementárnost.⁹⁹ V této části bylo ukázáno, jakým způsobem se etnika vytvářejí, co se s nimi stane, pokud hynou, jak spolu navzájem etnika komunikují a na základě čeho se vytváří osobitý ráz každého etnika. Nyní je možné přejít k tomu, jakým způsobem Lev Nikolajevič Gumiljov pohlíží na historický vývoj etnik. Můžeme se tedy zaměřit na teorii etnogeneze, v jejímž centru stojí právě náhled na různá etnika a na vývoj dějin samotných.

⁹⁹ ГУМИЛЕВ, Л. Н. Этногенез и биосфера Земли, s. 382.

6 Teorie etnogeneze a pasionarity

6.1 Faktor X

L. N. Gumiljov si klade ve svém hlavním díle otázku, jak vznikají etnika? Kromě toho, že k vzniku etnik jsou zapotřebí tři hlavní faktory (geografický, etnologický, historický),¹⁰⁰ existuje ještě další faktor, který je hlavním pro to, aby etnikum mohlo vzniknout a dále existovat. Jelikož ve svém díle Gumiljov ukazuje, že etnika nevznikají pouze na základě historických či geografických faktorů, snaží se najít onen čtvrtý faktor, který by vysvětloval, proč, kde a jak se rodí nová etnika. Tento čtvrtý faktor v polovině knihy *Этногенез и биосфера Земли* nazývá faktorem X (фактор икс).¹⁰¹

Pro vysvětlení a odůvodnění tohoto faktoru X využívá Gumiljov poznatky již zmíněného Vernadského. Vzhledem k tomu, že etnika tvoří lidé, tedy živé organismy, jsou součástí biosféry, a mají tím pádem schopnost absolvovat a poté využívat energii. Takovouto energii přijímají etnika ze země, která ji absorbuje ze Slunce, z atomové energie radioaktivního rozpadu uvnitř zemské kůry a z kosmické energie, která pochází z naší galaxie.¹⁰²

„Эта форма энергии столь же реальна и действительна, как и прочие, изученные физиками. За геологическое время наша планета обогащалась энергией, поглощая: 1) лучистую энергию Солнца; 2) атомную энергию радиоактивного распада внутри Земли; 3) космическую энергию рассеянных элементов, исходящую из нашей галактики.“¹⁰³

¹⁰⁰ ГУМИЛЕВ, Л. Н. Этногенез и биосфера Земли, s. 269.

¹⁰¹ *Tamtéž*, s. 262.

¹⁰² *Tamtéž*, s. 332.

¹⁰³ *Tamtéž*, s. 332.

Nicméně naše planeta získává z vesmíru více energie, než může sama spotřebovat, což vede k přebytku této energie. U etnik to způsobuje náhlé pasionární impulsy (пассионарный толчок). K takovýmto impulsům dochází ovšem velmi zřídka. Autor určuje, že k těmto impulsům dochází přibližně jednou za tři tisíce let a jen velmi zřídka k nim dojde vícekrát na jednom místě.¹⁰⁴ „Следовательно, наша планета получает из космоса больше энергии, нежели необходимо для поддержания равновесия биосферы, что ведет к эксцессам, порождающим среди животных явления, подобные описанным выше, а среди людей – пассионарные толчки, или взрывы этногенеза.“¹⁰⁵

Takto autor objasňuje vznik etnik a jemu příslušící energie v knize *Этногенез и биосфера Земли*. Problém je ten, že sám Gumiljov přiznal, že on sám nedokázal určit důvod vzniku tohoto faktoru X.¹⁰⁶ Možná proto se ve svých dílech vyjadřuje jak tu ideu, že tato energie pochází od Slunce, ale i tu, že naše planeta získává energii z kosmu.¹⁰⁷ V jedné části knihy *Конец и вновь начало* Gumiljov říká, že „solární hypotézu“ můžeme „сразу отбросить...“, ибо Солнце освещает одновременно целое полушарие, а не узкую полосу шириной 200-300 км,¹⁰⁸ zatímco v knize *Этногенез и биосфера Земли* Gumiljov tvrdí, že „Все датированные пассионарные толчки хронологически совпадают с минимумами солнечной активности либо с периодами ее спада.“¹⁰⁹

¹⁰⁴ ГУМИЛЕВ, Л. Н. Этногенез и биосфера Земли, s. 362.

¹⁰⁵ Тамtéž, s. 334.

¹⁰⁶ КОРЕНЯНКО, В. А. К критике концепции Л.Н. Гумилева. In: *Scepsis* [online]. [cit. 2016-07-19]. Dostupné z: http://scepsis.net/library/id_3308.html.

¹⁰⁷ SHNIRELMAN, V. Lev Gumilev: His pretensions as founder of Ethnology and his Eurasian Theories. *Inner Asia*, 3(1), 2001. s. 4.

¹⁰⁸ ГУМИЛЕВ, Л. Н. Этногенез и биосфера Земли, s. 405 – 406. 200 – 300 kilometrů je podle Gumiljova území, na kterém dochází k pasionárnímu impulsu.

¹⁰⁹ Тамtéž, s. 186.

Nicméně najít původ faktoru X není hlavním cílem Gumiljovovy teoretické koncepce, tím je spíše ukázat, že se tento faktor skutečně v lidské historii projevil a je jejím významným hybatelem.¹¹⁰

6.2 Pasionarita

V druhé části knihy *Этногенез и биосфера Земли* už Gumiljov nepojmenovává zmíněnou energii faktorem x, ale pasionaritou (пассионарность, z latinského *passio*), což je termín, který vyslovil sám autor. Má označovat energii, která vede jednotlivé osoby či celá etnika k výjimečným činům. Sám také tuto energii označuje jako *страсть* (tedy silný cit či vášně). Pasionarita je někdy natolik silná, že vede jedince k činům, které mohou znamenat jeho smrt. To Gumiljov přirovnává k poznatkům, které uvedl Vernadskij o často zhoubné migraci sarančat. „Вспомним, что открытие биохимической энергии живого вещества было сделано В. И. Вернадским, когда он сопоставил скопища саранчи с массой руды в месторождении. Саранчи было больше и летела она навстречу смерти. Так что же ее толкало? В поисках ответа было создано учение о биосфере как оболочке Земли, обладающей антиэнтропийным свойствами. Но ведь люди – тоже часть биосферы.“¹¹¹

Pasionární osoby si určí nějaký cíl a za tímto cílem se snaží za každou cenu jít. Toto nám umožňuje charakterizovat určitou epochu z hlediska pasionarity.¹¹² Pasionarita může mít více podob. Někdy to může být hrdost, patriotismus, smysl pro umění, pracovitost, jindy zase fanatismus.¹¹³ Pasionarita je zkrátka energií, která se vylučuje ve formě práce či velkých činů.¹¹⁴

¹¹⁰ *Srovnej:* VORÁČEK, E. Eurasijství v ruském politickém myšlení, s. 37. E. Voráček se vyjadřuje kriticky k učení L. N. Gumiljova a tvrdí, že se Gumiljov svou teorií přiblížil otázce o rasové segregaci.

¹¹¹ ГУМИЛЕВ, Л. Н. Этногенез и биосфера Земли, s. 187.

¹¹² *Tamtéž* s. 284.

¹¹³ ГУМИЛЕВ, Л. Н. Сочинения, s. 1207.

¹¹⁴ ГУМИЛЕВ, Л. Н. Этногенез и биосфера Земли, s. 334.

Gumiljov také dělí pasionaritu na dva typy a to podle impulsů, které způsobuje. Prvními jsou impulsy, které směřují k ochraně života, k rozvinutí etnika, druhými pak impulsy, které slouží k tomu, aby jedinec za každou cenu (dokonce i za ztrátu vlastního života) dosáhl nějakého ideálu či dané etnikum rozšířil.¹¹⁵ Na pasionaritu se můžeme dívat negativně, či pozitivně, to ovšem podle autora není relevantní, protože pasionarita je energie, jako například elektřina, a proto nerozlišuje dobré a zlé.¹¹⁶

Pasionarita stejně jako jiné energie má tu vlastnost, že se neustále rozšiřuje a může se, stejně jako elektřina, předávat z jednoho nositele na druhého. Toto Gumiljov ilustruje na tom, že někteří jedinci mají schopnost vést a povzbudit osoby kolem, zatímco jiní ji nemají. „Кроме того, пассионарность имеет еще одно качество, которое чрезвычайно важно. Она заразительна! Пассионарность ведет себя, как электричество при индуцировании соседнего тела. Приведу простой пример. Мы знаем, что есть полководцы очень опытные, стратегические подготовленные, но которые совершенно не умеют увлечь солдат в битву.“¹¹⁷

Tedy pasionarita má tu vlastnost, že i lidé bez pasionarity, pokud se nacházejí v blízkosti pasionátů (пассионарий),¹¹⁸ mohou dosahovat velkých skutků, jako vyhrát bitvu, či porazit nepřítele. Nicméně jakmile se od nich (od pasionátů) vzdálí, opět tyto vlastnosti ztrácí. Takto v některých případech může jeden pasionát předat pasionaritu prakticky celému etniku.¹¹⁹ Pro pasionaritu je tedy, podobně jako pro etnika, typické, že se rozšiřuje. Tímto postupně etnikum ztrácí pasionaritu, jelikož většina obyvatelstva se nachází příliš daleko od pasionátů, aby od nich mohli

¹¹⁵ ГУМИЛЕВ, Л. Н. Сочинения, s. 1218.

¹¹⁶ Тамtéž, s. 1218.

¹¹⁷ Тамtéž, s. 1219.

¹¹⁸ Пасиона́т je osoba, která je nositelem pasionarity.

¹¹⁹ ГУМИЛЕВ, Л. Н. Этногенез и биосфера Земли, s. 287.

získávat jejich energii. Takovýmto příkladem je například starověké Řecko, které vytvářením kolonií postupně začalo ztrácet svou pasionaritu.¹²⁰

Díky pasionaritě tak má etnikum schopnost vykonávat velké skutky, měnit okolní krajiny a vytvářet kulturu. Gumiljov se domnívá, že kdyby nebylo pasionarity v etniku, lidstvo by se nevyvíjelo. „Правильно! Пассионарии обречены. Но если бы они всегда погибали, не успев ничего сделать, то мы до сих пор приносили бы в жертву младенцев, убивали стариков, пожирали тела убитых врагов, колдовством пытались извести друзей и родных. Не было бы ни пирамид, ни Пантеона, ни открытия Америки, формулировки закона тяготения и полетов в космос.“¹²¹

Zároveň ale autor dodává, že bychom na pasionáty neměli nahlížet jako na vůdce, kteří pouze určují směr, ale spíše jako na osoby které udávají impuls, kterým se následně etnikum může ubírat.¹²² A také nesmíme vnímat pasionaritu jen jako činnost jednoho jedince, ale velké části populace.¹²³

6.3 Role pasionátů v procesu etnogeneze

Etnikum podle Gumiljova vzniká tak, že se vždy narodí určité množství osob, které se nemohou spokojit s pokolením svých předků a s jejich idejemi či způsobem života.¹²⁴ Toto nové pokolení vyžaduje nové životní podmínky a začíná měnit krajinu kolem sebe.¹²⁵ Tedy pro Gumiljova je pasionární impuls vždy spojen s pasionáty, kteří si vytyčí cíle, jež se odlišují od cílů

¹²⁰ ГУМИЛЕВ, Л. Н. Этногенез и биосфера Земли, s. 285.

¹²¹ Тамtéž, s. 293.

¹²² Тамtéž, s. 269 – 270.

¹²³ Тамtéž, s. 320.

¹²⁴ Viz. část o etniku a konfliktu otců a dětí.

¹²⁵ ГУМИЛЕВ, Л. Н. Этногенез и биосфера Земли, s. 389.

starší generace.¹²⁶ Samotný počátek etnika by se tedy dal, jak říká Gumiljov, charakterizovat takto: „Надо исправить мир, ибо он плох.“¹²⁷

Z výše zmíněného je možné vyzorovat, že hlavní hybnou silou etnik jsou pasionáti, tedy lidé, kteří byli zasaženi energií pasionarity. Jako příklady takovýchto lidí uvádí v průběhu svého díla Gumiljov Napoleona, Alexandra, Johanku z Arku, protopopa Avvakuma či Jana Husa.¹²⁸ Pasionáti jsou podle Gumiljova lidé, kteří jsou ovlivněni *mutací* (мутация). Pojem mutace využívá Gumiljov proto, že pasionarita je energie, která svou silou mutuje osoby v každém etniku, které je pasionaritou zasaženo. Tato mutace nutí pasionáty konat a mířit k určitému cíli. „Что это за люди? Биологи просто скажут, что это мутанты. Мутация очень слабая, маленькая, не нарушающая сомы человека, а только влияющая на его поведение, то есть на гормональную и нервную системы.“¹²⁹

Pasionáti jsou pro vývoj etnika důležití zejména proto, že ho posouvají dál, ať už technologicky, vojensky či jiným způsobem. Kromě toho, že *nabijí* energií ostatní osoby ve své blízkosti, předávají pasionaritu svým potomkům. Pasionarita je tedy energie, která se předává jak pohlavní cestou, tak i přenosem na osoby blízké pasionátům (nositeli pasionarity).¹³⁰ Zde se může zdát, že počet pasionátů tedy roste exponenciálně a je jich v etniku s každou generací více a více.¹³¹ Podle Gumiljova tomu tak není. Protože každá etnogeneze (tedy vývoj etnika) si vyžaduje větší či menší část pasionární energie, tedy jinými slovy smrt pasionátů a jejich genofondu. Protože

¹²⁶ ГУМИЛЕВ, Л. Н. Этногенез и биосфера Земли, s. 292.

¹²⁷ Тамtéž, s. 408.

¹²⁸ Тамtéž, s. 272.

¹²⁹ Тамtéž, s. 1176.

¹³⁰ КОРОЛЕВА, Г. И. Теория этногенеза Л. Н. Гумилева. Социально-политический журнал, 1994, № 7-8. s. 122.

¹³¹ ГУМИЛЕВ, Л. Н. Сочинения, s. 1273.

пasionáti, kteří si kladou cíle tak vysoké, že je to často může stát život, většinou umírají mladí, aniž by dále předali své geny.¹³²

Etnika přichází o pasionáty nejen v době válek. Naopak mír je pro etnikum podle Gumiljova často daleko nebezpečnější. Protože ve válečné době si ženy více cení mužů - hrdinů a oni tak mají možnost zanechat po sobě potomstvo. Zatímco v mírové době se hodnoty a nároky žen obrací a tudíž v ní pasionáti nenachází místo.¹³³

Nejsou to ale jen bojovníci, kteří hrají významnou úlohu v procesu etnogeneze. Jsou to i umělci, vědci a jiní význační lidé. Velkou roli přisuzuje Gumiljov umělcům, kteří pomáhají vytvořit národní identitu etnika. Příkladem z ruského prostředí je pro Gumiljova Puškin, Dostojevskij či Tolstoj.¹³⁴ Gumiljov ale opět opakuje, že síla neleží jen v jednotlivcích, ale spíše v systému celém, který pomáhají tito silní jednotlivci formovat.¹³⁵

Pro české prostředí je zajímavé nahlédnout na to, jakou roli podle Gumiljova hrál ve formování českého etnika Jan Hus. „Конечно, Гус, был хорошим профессором и пользовался популярностью среди студентов-чехов, но влияние его на все слои чешского этноса невероятно возросло после его мученической кончины. Не «герой», а его тень, ставшая символом этнического самоутверждения, подняла чехов и бросила их на немцев, да так, что рыцарские ополчения Германии и Венгрии панически бежали перед отрядами чешских партизан.“¹³⁶

¹³² ГУМИЛЕВ, Л. Н. Этногенез и биосфера Земли, s. 291.

¹³³ *Tamtěž*, s. 291.

¹³⁴ *Tamtěž*, s. 305.

¹³⁵ *Tamtěž*, s. 302.

¹³⁶ *Tamtěž*, s. 276.

Kromě pasionátů se v etniku nacházejí také tzv. *harmonické osoby* (гармоничные особи), které tvoří absolutní většinu populace etnik. Tito lidé jsou schopni absorbovat pouze tolik pasionární energie, kolik je zapotřebí k osobním účelům. Nehledě na to, že jsou tyto osoby pracovitě a aktivní, nejsou schopny čelit vnějšímu napětí, protože jejich energetický potenciál je mnohem menší než u pasionátů. Z toho vyplývá, že snaha o dosažení určitého cíle je v rovnováze s pudem sebezáchovy, tedy naopak, než je tomu u pasionátů, u kterých je snaha o dosažení cíle vyšší.¹³⁷ V struktuře etnika mají harmonické osoby velice důležitou, stabilizační, roli, jelikož svým typem chování (tedy aktivní, ale bez snahy něco změnit) udržují etnické tradice. Harmonické osoby jsou právě kvůli tomu, že se snaží udržovat tradice, velmi užitečné v tu dobu, kdy dochází k tomu, že je v etniku příliš mnoho pasionátů, kteří mohou mít ve velkém počtu až destruktivní charakter.¹³⁸

Posledním pasionárním typem osob jsou tzv. subpasionáti (субпассионарии), což jsou osoby, které nejsou schopny absorbovat ani to množství energie, které potřebují k sebezáchově.¹³⁹ Stačí jim pouze tolik, aby mohli vykonávat základní, životně nevyhnutelné činnosti. Subpasionáti se, na rozdíl od pasionátů, nesnaží etnikum a okolní krajinu změnit, a dokonce se nesnaží ho uchovat (jako harmonické osoby). Tyto osoby tedy etnikum a přírodu pouze využívají k vlastní sebezáchově, popřípadě k vlastnímu užitku. Příkladem subpasionátů jsou například žoldnéři, kteří sice nasazují svůj život, ale nedělají to kvůli vyšším cílům (jako pasionáti), ale kvůli vlastnímu užitku (tedy penězům).¹⁴⁰ Na samotném začátku životního cyklu etnik se v nich nachází minimální

¹³⁷ ЛОГИНОВ, А. В. Россия и Евразия, s. 296.

¹³⁸ BASSIN, M. The Gumilev mystique: biopolitics, eurasianism, and the construction of community in modern Russia, s. 68.

¹³⁹ ГУМИЛЕВ, Л. Н. Этногенез и биосфера Земли, s. 295.

¹⁴⁰ *Tamtéž.*, s. 295.

počet subpasionátů, protože nejsou nikomu zapotřebí.¹⁴¹ Toto se ale postupem času mění a tento typ osob získává více prostoru pro uplatnění, tak jak postupně ubývá pasionátů.¹⁴²

Vztahem mezi počtem pasionátů, harmonických osob a subpasionátů můžeme určit úroveň tzv. pasionárního napětí v etniku, které následně určuje *chování* určitého etnika. Skrze tento vztah také můžeme nahlížet na jednotlivá etnika a určit, v jaké fázi svého životního cyklu se nacházejí.¹⁴³

„Величина импульса пассионарности, соответственно, может быть либо больше, либо меньше, либо равна импульсу инстинкта самосохранения. Следовательно, правомочно классифицировать особей: на пассионариев ($P > 1$), гармоничных ($P = 1$) и субпассионариев ($P < 1$). Соотношением этих групп определяется уровень пассионарного напряжения в системе, в нашем случае – этносе.“¹⁴⁴

Pokud bychom měli zopakovat hlavní myšlenky L. N. Gumiljova, které byly zmíněny v této kapitole, pak je možné konstatovat, že pasionáti jsou silné osoby, které přebírají energii pasionarity a transformují ji k dosažení vlastních cílů. Pasionáti jsou tedy hybateli dějin. Nicméně etnikum je složeno z větší části z harmonických osob, které udržují tradice a rovnováhu. Záporným faktorem jsou subpasionáti, kteří jsou jakýmsi parazity uvnitř každé populace. Počet těchto tří složek pak Gumiljov určuje, v jakém životním stádiu se etnikum nachází.

6.4 Životní cyklus etnik

Nejdříve je nutné zmínit, že i pasionarita, stejně jako jiné energie, podléhá entropii. Tedy postupně se vyčerpává. A jak již bylo řečeno, Gumiljov se, podobně jako Danilevskij, domnívá, že životní cyklus etnika je dlouhý přibližně 1200 – 1500 let. Samozřejmě ne každé etnikum se dožívá

¹⁴¹ ГУМИЛЕВ, Л. Н. Сочинения, s. 1274.

¹⁴² *Tamtéž*, s. 1274.

¹⁴³ ГУМИЛЕВ, Л. Н. Этногенез и биосфера Земли, s. 343.

¹⁴⁴ *Tamtéž*, s. 343.

takovéhoto věku a většina z nich mizí již v prvotních fázích etnogeneze. Tedy životní cyklus etnika se skládá z těchto období: *pasionární zdvih: inkubační (skryté) období* (пассионарный подъем: инкубационный-скрытый период); *pasionární zdvih: zjevné období* (пассионарный подъем: явный период); *akmatická fáze* (акматическая фаза); *zlom* (надлом); *inerce* (инерция); *obskurance* (обскуранция); *memoriální fáze* (мемориальная фаза); *homeostáze* (гомеостаз).

Životní cyklus nového etnika většinou začíná tam, kde končí životní cyklus etnika jiného, tedy ve fázi homeostáze. Populace, která se nachází v určité krajině a která byla dříve součástí daného etnika, nyní může *dožívat z memoriální fáze* či být součástí jiného etnika, které to minulé pokořilo.¹⁴⁵ Po jedinci se v tuto chvíli vyžaduje jen jediné, a to být spokojen. Protože „довольство является основным психологическим условием для консервации отношений.“¹⁴⁶ Podobně konzervativní je v tuto chvíli i vztah ke krajině. Jakékoliv nové pokusy o jiné soužití s okolní přírodou jsou potlačovány. Zbytek pasionátů, kteří v populaci zůstali, je nucen často k emigraci či k živoření.¹⁴⁷

Po určité době ovšem v daném okolí dojde k vzednutí pasionární energie, čímž se situace velmi rychle změní. Během jednoho až dvou pokolení se objeví určité množství osob, které nejsou spokojeny s pořádkem, jenž byl nastolen jejich otci (vztah *otců a dětí*).¹⁴⁸ Vyžadují nové možnosti, které by odpovídaly jejich talentu a cílevědomosti. Tuto první fázi v životním cyklu etnik nazývá Gumiljov pasionárním zdvihem. Tato fáze trvá přibližně 300 let, přičemž etnikum poměrně rychle expanduje a vytváří si svou osobitou kulturu.¹⁴⁹ Zahrnuje do sebe tzv. inkubační období, ve kterém se formuje etnická dominanta daného etnika (například náboženství).

¹⁴⁵ ЛОГИНОВ, А. В. Россия и Евразия, s. 305.

¹⁴⁶ ГУМИЛЕВ, Л. Н. Этносфера. История людей и история природы. Можайск: Екопресс, 1993, s. 381.

¹⁴⁷ *Tamtéž*, s. 383.

¹⁴⁸ *Tamtéž*, s. 389.

¹⁴⁹ ГУМИЛЕВ, Л. Н. Этногенез и биосфера Земли, s. 364.

Postupně určité množství nespokojených pasionátů začíná formovat konsorcia, která přerůstají v subetnikum a následně v etnikum. Jako příklad pasionárního zdvihu uvádí Gumiljov i České království, které, jak se sám domnívá, dokázalo vytvořit nové etnikum, jež bylo nezávislé na Německu, v době husitských válek. Etnickou dominantou měl být Jan Hus, který dokázal svou silnou pasionaritou etnikum sjednotit.¹⁵⁰ Nehledě na to, se české etnikum v pozdější fázi rozdělilo, a to kvůli tzv. pasionárnímu přehřátí (пассионарный перегрев), což je fáze, která nastane, pokud je v etniku až příliš mnoho pasionátů. „Кончилось тем, что маленькая Чехия, ... удержалась против всей Германии, то есть против почти всей объединенной Европы. ... Но одна маленькая Чехия удержалась против всех, значит пассионарный уровень оказался у чехов в это время гораздо выше чем у немцев. Однако чехи немедленно разделились, как все сильные пассионарии и перебили друг друга.“¹⁵¹

Přechod z jedné fáze do druhé je pro etnika velmi náročným, protože každý stupeň etnogeneze vyžaduje velkou část pasionární energie. Po pasionárním zdvihu nastává fáze akmatická, která, jak bylo ukázáno na citaci výše, s sebou přináší většinou násilí a ztrátu populace. Na druhou stranu se rozvíjí kultura a umění a krystalizuje jedinečnost etnika.¹⁵² V akmatické (od řeckého *ἀκμή*, vrchol) fázi dosahuje počet pasionátů maxima a může dojít k již zmíněnému pasionárnímu přehřátí. Dochází k tomu, že velká část pasionátů začíná myslet na sebe a na své vlastní cíle a nedokáže se spojit do jedné síly s ostatními pasionáty a situace vede až k občanským válkám, náboženským rozepřím či snahám o separatismus. Jako příklad takovéto doby uvádí

¹⁵⁰ ГУМИЛЕВ, Л. Н. Сочинения, s. 1323 – 1326.

¹⁵¹ *Tamtéž*, s. 1328.

¹⁵² *Tamtéž*, s. 1293.

Gumiljov západní Evropu 12. – 13. století, které se podařilo nasměrovat své pasionáty na jiné etnikum, islámské, v podobě křížových výprav.¹⁵³

Mnoho pasionátů v těchto válkách přichází o život, čímž ve společnosti dostávají větší slovo lidé harmoničtí a subpasionáti. Nicméně jestliže se může zdát, že akmatická fáze je nebezpečná, protože etnikum obsahuje velký počet pasionátů, pak je fáze zlomu ještě nebezpečnější pro životní cyklus etnika, protože se v něm nachází přespříliš subpasionátů. Toto není pouze náhodou, poněvadž zatímco pasionáti vedli války a navzájem bojovali, tak se subpasionáti postupně mohli dostávat k moci.¹⁵⁴ Úbytek pasionátů je nicméně pro etnikum negativní, protože právě oni umožňují etniku bránit se a rozvíjet se. „Но само наличие пассионариев в системе делает ее пластичной и способной к сопротивлению внешним воздействиям ибо пассионарии умеют находить выход из самых сложных ситуаций. И когда между этим и типами членов этноса устанавливается некое оптимальное соотношение – система почти неодолима. Но как только при смене фаз это соотношение нарушается, система становится восприимчивой к ударам извне. Тогда этнос легко может погибнуть от смещения.“¹⁵⁵

Fáze zlomu je velmi těžké si nevšimnout, protože je charakteristická tím, že velmi rychle umírají, popřípadě jsou zabity či popraveny mnohé pasionární osobnosti. Politici, básníci, spisovatelé, myslitelé.¹⁵⁶ V případě byzantinského superetnika se tato fáze projevovala v době ikonoklasmu v 8. století a v případě západní Evropy v období před třicetiletou válkou, kdy byl

¹⁵³ ЛОГИНОВ, А. В..Россия и Евразия, s. 308.

¹⁵⁴ ГУМИЛЕВ, Л. Н. Этносфера. История людей и история природы, s. 385.

¹⁵⁵ ГУМИЛЕВ, Л. Н. Этногенез и биосфера Земли, s. 430.

¹⁵⁶ ГУМИЛЕВ, Л. Н. Сочинения, s. 1318.

v Ženevě upálen Michael Servet a v Římě Giordano Bruno. Pasionáty tehdy, podle Gumiljova, prohlašovali za heretiky a čarodějnice a upalovali je za to, že „были не похожи на других.“¹⁵⁷

Pokud etnikum přežije toto období, dostane se do další fáze životního cyklu – inerční fáze. V ní jsou dominantní silou v etniku osoby harmonického typu, které se snaží napravit to, co učinili subpasionáti v předcházející fázi. V západní Evropě je příkladem inerční fáze období 18. století, kdy již utichly náboženské války předcházejícího století.¹⁵⁸ Gumiljov poznamenává, že příchod inerční fáze většinou vnímají lidé jako období stability. Upevňuje se moc vlády a všech sociálních institucí, je viditelný ekonomický růst a lidé jsou schopni kumulovat bohatství ve svých rukou. Velmi intenzivně se rozvíjí kultura.¹⁵⁹ Podle Gumiljova dostává tato fáze přívlastky jako zlatý či stříbrný věk. V tomto období tedy lidé, slovy autora, „собирают плоды, накапливают богатства, наслаждаются покоем, нарушаемым только внешними войнами, расширяют территории своих государств и терпят, пусть нехотя, великих мыслителей, художников, писателей и даже иногда не дают им умереть с голоду. Транжируется только пассионарность.“¹⁶⁰

Jako příklad Gumiljov opět uvádí západní Evropu na přelomu 18. a 19. století, která takřka bezmezně věřila v pokrok, což se stalo její *etnickou dominantou* (этническая доминанта). Proč tedy, jestliže etnikum ztrácí pasionaritu, vnímáme toto období poměrně pozitivně? Protože menší množství pasionátů v etniku dává možnost společenství začít přijímat nové zákony, podporovat ekonomiku či rozvíjet školství. To je možné hlavně díky tomu, že se etnikum nevyčerpává válkami,

¹⁵⁷ ГУМИЛЕВ, Л. Н. Этногенез и биосфера Земли, s. 437 – 439.

¹⁵⁸ *Tamtéž*, s. 386.

¹⁵⁹ *Tamtéž*, s. 386.

¹⁶⁰ ГУМИЛЕВ, Л. Н. География этноса в исторический период. Москва: Наука, 1990. s. 185 – 186.

do kterých ho často zavléčou pasionáti. Jak tedy mizí v tomto období pasionarita a pasionáti? Na tento, pro někoho paradox, nabízí Gumiljov poměrně jednoduchou odpověď.¹⁶¹

„Во время войн женщины ценят героев, идущих в бой, благодаря чему те, прежде чем погибнуть, успевают оставить потомство, далеко не всегда в законном браке. Дети вырастают и продолжают совершать поступки, подсказанные их конституцией, даже не зная отцов. И наоборот, в тихие эпохи идеалом становится умеренный и аккуратный семьянин, а пассионарии не находят места в жизни...В любом случае и на Западе и на Востоке пассионарии не нужны, а подчас мешающие обществу, умирали без законного потомства.“¹⁶²

A vzhledem k tomu, že se pasionarita také přenáší pohlavní cestou, postupně tak z etnika mizí (jelikož podléhá entropii). Inerční fáze má také negativní dopad na okolní krajinu. A to hlavně proto, že v této době se začínají stavět města, rozvíjí se technologie a počet populace roste.¹⁶³

Po tomto období nastupuje tzv. obskurance, což je fáze, která je výsledkem ztráty pasionarity uvnitř etnika, jež dosahuje takové úrovně, jaké dosahuje etnikum ve fázi homeostáze. V etniku opět začíná převládat počet subpasionátů. Tito ovšem vyžadují ještě více komfortu, než subpasionáti v předchozích fázích, a ještě méně se zajímají o rozvíjení vědy a kultury.¹⁶⁴ Proč se objevují subpasionáti znovu v obskuranční fázi? Protože předchozí fáze, inerční, dala možnosti, jak přežívat na úkor druhých, a proto se jejich počet velmi rychle zvýšil. Je jich dokonce tak mnoho, že naprosto začínají vytěšňovat harmonické osoby a pasionáty ze společenského života a znemožňují jim jakoukoliv konstruktivní činnost.¹⁶⁵ Ve všech typech lidské činnosti je možné vidět

¹⁶¹ ГУМИЛЕВ, Л. Н. Этногенез и биосфера Земли, s. 388.

¹⁶² *Tamtéž*, s. 291 – 292.

¹⁶³ *Tamtéž*, s. 460.

¹⁶⁴ *Tamtéž*, s. 461.

¹⁶⁵ ГУМИЛЕВ, Л. Н. Этногенез и биосфера Земли, s. 472.

destruktivní charakter subpasionátů. Hlavním imperativem této doby je „будь таким, как мы“, tedy „не стремись ни к чему такому, чего нельзя было бы съесть или выпить.“¹⁶⁶ V umění dochází k zhoršení kvality děl, ve vědě se nahrazují originální koncepty kompilacemi a ve společenském životě je všudypřítomná korupce a nedůvěra.¹⁶⁷

Příkladem obskuranční fáze je pozdní Římská říše mezi lety 192 a 284, která je podle Gumiljova ideálním příkladem tohoto období. Jak sám říká: „когда толковый военачальник, пытающийся восстановить дисциплину ради победы, рассматривается как злейший враг, хуже неприятеля. Инстинктивные реакции: раздражение, жадность, лень, не имея противовеса в утраченной пассионарности, сделали из римского войска скопище злодеев и предателей.“¹⁶⁸

Po obskuranční fázi ještě může nastat fenomén etnické regenerace (этническая регенерация), což je dodání pasionární energie etnika na základě energie subetnik, která se nacházejí na periferii daného etnika. Tato regenerace se obvykle pojí s novou schopností etnika vytvářet kulturu či teritoriálně růst.¹⁶⁹

Většina etnik ovšem bezprostředně po obskuranční fázi spadá do fáze memoriální. Etnikum již končí svůj životní cyklus a pomalu mizí z dějin, nicméně populace zůstává. Příkladem je tedy opět starověký Řím. Ačkoliv město zůstalo stát a populace v něm žila nadále, podle Gumiljova v pátém století etnikum, které Gumiljov označuje jako Římané, zmizelo. Nehledě na to se ale díla daného etnika zachovávají, ať už jsou to díla technická, kulturní či politická. Historie minulého etnika se také dostává do folkloru. V etniku opět začínají převládat harmonické osoby a ty

¹⁶⁶ ГУМИЛЕВ, Л. Н. Этногенез и биосфера Земли, s. 473.

¹⁶⁷ *Tamtéž*, s. 474.

¹⁶⁸ *Tamtéž*, s. 461.

¹⁶⁹ *Tamtéž*, s. 309.

přechovávají právě tato díla a přenášejí je do etnika následujícího. Po pádu starověkého Říma tak část těchto osob přešlo do etnika západní Evropy a druhá do etnika byzantského.¹⁷⁰

Na memoriální fázi pohlíží Gumiljov pozitivně. Díky tomu, že se v etniku nacházejí hlavně harmonické osoby, je etnikum schopné obdělávat místní půdu a toto se stává jeho hlavní prioritou, což vede k postupnému znovuoživení rovnováhy v přírodě, která byla narušena v inerční a obskuranční fázi. Dále se Gumiljov domnívá, že už to, že lidé vzpomínají a udržují v paměti již zmizelé etnikum, je dobře, protože je to činnost, která postupně může vést k vylepšení budoucích etnik. „Но это еще не конец, ибо воспоминания – тоже сила.“¹⁷¹

¹⁷⁰ ГУМИЛЕВ, Л. Н. Этногенез и биосфера Земли, s. 474.

¹⁷¹ ГУМИЛЕВ, Л. Н. Сочинения, s. 1410.

7 Závěr

Lev Gumiljov do určité míry pokračuje v linii ruského myšlení, které vytvořili teoretici slavjanofilského myšlení a ve které pokračovali osobnosti eurasijského hnutí. Gumiljov se ve své práci věnuje stejnému prostoru jako eurasijci a také spojuje budoucnost Ruska s národy Střední Asie. Svou teorii ale doplňuje o poznatky V. I. Vernadského a rozšiřuje ji o své vlastní pojmy z etnologie.

V rámci etnik rozpracovává své vlastní hierarchické dělení etnik od subetnika až po superetnikum, přičemž etnikum pro Gumiljova není ani národ, populace nebo civilizace. Spíše se jedná o biologický koncept, který podobně jako další živé organizmy podléhá přírodním zákonům biosféry. Všechna etnika jsou úzce spojena s okolní krajinou, která jim dodává jejich osobitost a může určovat jejich etnickou dominantu.

Vývoj etnika je určen pasionaritou, což je energie, která je hlavním hybatelem dějin. Pasionarita se projevuje skrze pasionáty, kteří skrze své činy formují etnikum a určují jeho směřování. Příklady pasionátů jsou velké osobnosti světových dějin. Napoleon Bonaparte, Alexandr Veliký, Jan Hus, či protopop Avvakum. Pasionarita, podobně jako jiné energie, podléhá entropii a časem se z etnika začne vyčerpávat. V tu chvíli se v etniku objevuje více subpasionátů, což jsou osoby protikladné pasionátům, tedy osoby bez cíle a bez snahy rozvíjet etnikum, žijící pouze z toho, čeho již jiní dosáhli před nimi.

Vzhledem k tomu, že pasionarita podléhá entropii, není životní cyklus etnika věčný a i etnikum, jako jiné živé organizmy, postupně přechází do fáze homeostáze. Gumiljov určuje skrze příklady ve svých dílech a skrze pasionární napětí, že život etnik může trvat 1200 – 1500 let. Tohoto

věku se samozřejmě nedožijí všechna etnika. Pro vysvětlení tohoto životního cyklu popisuje Gumiljov stádia, kterým prochází každé etnikum. Tato stádia většinou trvají od 150 do 300 let.

Vznik etnik je spojen s pasionárním impulsem, tedy procesem, ve kterém se na určitém místě nahromadí velké množství pasionární energie, což zapříčiní narození mnoha pasionátů v etniku, kteří započnou nový životní cyklus etnika.

Je zapotřebí zmínit, že prakticky všechna díla Lva Nikolajeviče Gumiljova zůstávají do dnešní doby velmi kontroverzní a obzvláště teorie etnogeneze se setkala s velkou vlnou kritiky již po svém prvním vydání v sedmdesátých letech. Opakuje se také kritika Gumiljovova nesprávného zacházení s historickými materiály (například využívání *Slova o pluku Igorově* jako důvěryhodný historický materiál). Tuto kritiku započal sovětský historik a spisovatel V. A. Čivilichin, který věnoval ve své knize *Память* Gumiljovově kritice značnou část své publikace. Velká část kritiky se také věnuje tomu, že Gumiljov nedokázal jasně určit prvopočáteční zdroj energie pasionarity a také neuměl jasně vydělit pojem etnikum.

To ovšem nemění nic na faktu, že Lev Nikolajevič Gumiljov je dodnes autorem, jehož teorii etnogeneze mnozí autoři využívají k popisu mezietnických kontaktů v Ruské federaci (Loginov) a jiní se nadále snaží rozvíjet teorii etnogeneze a doplnit ji o poznatky z moderní vědy. Určitá část anglojazyčné literatury se také snaží spojit mezinárodní politiku dnešního Ruska s poznatky, ke kterým Lev Gumiljov došel ve svých dílech.

Tak či onak je pasionarita a teorie etnogeneze bezpochyby teoretickou koncepcí, na kterou je nutné brát ohled, pokud se zajímáme o ruskou filosofii, dějiny a kulturu dvacátého a dvacátého prvního století.

8 Bibliografický seznam

Prameny

ВЕРНАДСКИЙ, В. И. Биосфера и ноосфера. Москва: Айрис-пресс 2007.

ВЕРНАДСКИЙ, В. И. Химическое строение биосферы Земли и ее окружения. Москва: Наука 2001.

ГУМИЛЕВ, Л. Н. Всем нам завещана Россия. Москва: Айрис-пресс 2015.

ГУМИЛЕВ, Л. Н. География этноса в исторический период. Москва: Наука, 1990.

ГУМИЛЕВ, Л. Н. Меня называют евразийцем... // Наш современник. 1991, 1, 62-70.

ГУМИЛЕВ, Л. Н. Открытие Хазарии. Москва: Айрис-пресс 2001.

ГУМИЛЕВ, Л. Н. Сочинения. Москва: Астрель 2012.

ГУМИЛЕВ, Л. Н. Теория этногенеза; великое открытие или мистификация. Москва: Астрель 2012.

ГУМИЛЕВ, Л. Н. Этногенез и биосфера Земли. Москва: Айрис-пресс 2001.

ГУМИЛЕВ, Л. Н. Этносфера. История людей и история природы. Можайск: Екопресс 1993.

GUMILEV, L. N. Od Rusi k Rusku. Přel. SOLAŘÍK, B. Praha: Dauphin 2012.

GUMILEV, L. N. Objevení země Chazarů. Přel. SAVICKÝ, I. Praha: Mladá fronta 1971.

GUMILEV, L. N. Hledání vymyšlené říše. Přel. SAVICKÝ, I. Praha: Mladá fronta 1974.

Sekundární literatura

БЕЛЯКОВ, С. С. Гумилев сын Гумилева. Москва: АСТ 2013.

ДЕМИН, В. Н. Лев Гумилев. Москва: Молодая гвардия, 2008.

ЕРМОЛАЕВ, В. Ю. Был ли Л. Н. Гумилев учеником П. Н. Савицкого? *Вестник Пермского университета, Серия: История*. 2013, 1(21), s. 205-212.

КОРОЛЕВА, Г. И. Теория этногенеза Л. Н. Гумилева. *Социально-политический журнал*, 1994, 7(8), s. 121-125.

ЛАВРОВ, С. Б. Лев Гумилев, Судьба и идеи. Москва: Айрис-пресс 2007.

Лев Николаевич Гумилев. Теория этногенеза и исторические судьбы Евразии. Материалы конференции. Европейский дом: Санкт-Петербург 2002.

ЛОГИНОВ, А. В. Россия и Евразия, Евразийский вектор: поиски Российской цивилизационной идентичности в XX столетии. Москва: Большая Российская Энциклопедия 2013.

СМИРНОВ, И. Ю. О жизни и творчестве Л. Н. Гумилева – взгляд из XXI века. Москва: URSS 2014.

BASSIN, M. The Gumilev mystique: biopolitics, eurasianism, and the construction of community in modern Russia. Ithaca: Cornell University Press 2016.

BASSIN, M. Lev Gumilev and the European New Right. *Nationalities Papers: The Journal of Nationalism and Ethnicity*. 2015, 43(6), s. 840 - 855.

GANZHA, A. G. Gumilev, Lev Nikolaevich (1912-1992),. *Value Inquiry Book Series*. 2014, 276, s. 250-251.

GOUDAКOV, V. Gumilev and Huntington: Approaches and Terminologies. *Diogenes*. 2006, 53(2), s. 82-90.

ULBRECHTOVÁ, H. (ed.). Ruské imperiální myšlení v historii, literaturě a umění Praha: Slovanský ústav AV ČR, v.v.i., 2015.

NYKL, H. Teorie kulturně-historických typů v ruské filosofii dějin 2. poloviny XIX. století:

Danilevskij, Strachov, Leont'jev. Theologická revue. 2004, 75(3), s. 296-313.

RAEFF, M. Russia abroad: a cultural history of the Russian emigration, 1919-1939. New York:

Oxford University Press 1990.

SHLAPENTOKH, D. Lev Gumilev: The Ideologist of the Soviet Empire. *History of European*

Ideas. 2012, 38(3), s. 483-492.

SHNIRELMAN, V. Lev Gumilev: His pretensions as founder of Ethnology and his Eurasian

Theories. *Inner Assia volume*. 2001, 3(1), s. 1-18.

VORÁČEK, E. Eurasijství v ruském politickém myšlení: Osudy jednoho z porevolučních

ideových směrů ruské meziválečné emigrace. Praha: SET OUT 2004.

Elektronické zdroje

РЫБАКОВ, Б. А. О преодолении самообмана: По поводу книги Л.Н. Гумилёва «Поиски

вымышленного царства». М. 1970. 432 стр. In: *Scepsis* [online]. [cit. 2016-05-04]. Dostupné z:

http://scepsis.net/library/id_69.html

НОВИКОВА, О. Г. "Я – русский солдат": Рядовой Л. Н. Гумилёв на фронте Великой

Отечественной войны. In: *Gumilevica.kulichki.net* [online]. [cit. 2016-06-18]. Dostupné z:

<http://gumilevica.kulichki.net/NOG/nog01.htm>

КОРЕНЯНКО, В. А. К критике концепции Л.Н. Гумилева. In: *Scepsis* [online]. [cit. 2016-07-

19]. Dostupné z: http://scepsis.net/library/id_3308.html

Encyklopedická literatura

Новейший философский словарь. Под общ. ред. А. А. Грицанова. Минск: Книжный Дом
1999

Русская философия: Энциклопедия. Под общ. ред. М. А. Маслина Москва: Республика
1995

Русская Философия. Энциклопедия. Ведущие редакторы П. П. Апрышко, А. П. Маринов,
Б. Б. Протопопов, Москва: Наука 2015.

Философия: Энциклопедический словарь. Под общ. ред. М. Гардарики. Под редакцией
А.А. Ивина 2004